

vi människor

SVENSKA KVINNORS VÄNSTERFÖRBUNDS TIDNING

Nr 4/76
Årgång 28
Kr. 4:—



Ellen Key ● Kvinnor i Sydafrika ● Preventivmedlens historia ●
Våldtäkt — toppen på isberget ● Pedagogen och giftbägaren

vi människor

Nr 4 1976 Arg. 28

VI MÄNSKOR

Adolf Fredriks Kyrkogata 12,
Box 3120, 103 62 Sthlm
Tel: 08/20 37 56

Månd—fred kl 10—14

Redaktör

LOUISE WALDÉN

Redaktionskommitté

Eva Palmaer Katja Waldén Harriet Clayhills Vivan Nyström Bodil Österlund Gunilla Myrberg

Ansvarig utgivare

LALBORG SVENSSON

Layout Birgit Lundin

Annonser Erik Winnå

Utkommer med 6 nr per år

Prenumeration 20 kr helår

Postgiro 5 13 23 - 4

Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB
Borås 1976

SVENSKA KVINNORS
VÄNSTERFÖRBUND
Box 3120, 103 62 Sthlm
Tel: 08/20 37 56
Månd—fred kl 10—14
Medlemsavgift 20 kr per år
Postgiro 5 13 23 - 4

Innehåll

Ledare.....	3
Aktuellt.....	4
Har Ellen Key något att säga oss? <i>Margit Palmær</i>	6
Kvinnor i Sydafrika. <i>L. Israels- son o. P. Sandison</i>	11
Från överklass till underklass. Om preventivmedlens his- toria. <i>Hjördis Levin</i>	16
Våldtäkt — toppen på is- berget. <i>Annika Nordin</i>	20
Pedagogen och giftbägaren <i>Ulla Torpe</i>	24
Böcker för flickor, tjejer, unga människor. <i>Sonja Svensson</i>	28
Böcker	30
För Indokinas kvinnor o. barn	31
Omslagsbild: Ellen Key på Strand Omslagsfotot på nr 3/76 var taget av Curt Carlsson	

NYTT PÅ EXPEDITIONEN

Ina Eriksson började den 1 september som vår nya förbundssekreterare. Vi välkomnar Ina och hennes första initiativ — att skaffa en till telefon. Så det nya numret är **08/11 49 61**.

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Svenska Kvinnors Vänsterförbund har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och för kvinnornas likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

Förbundet vill verka för fullständig likställdhet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande i full utsträckning på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet; för erkännande av och respekt för kvinnornas värdighet i familj och samhälle.

Förbundet vill verka för samarbete mellan kvinnor i alla länder och med all kraft deltaga i strävandena att uppnå och befästa en varaktig fred, allt framtidsarbets grundval.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund (Swedish women's left federation) till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund (KDV).

KDV hade 1969 anslutna organisationer i 90 länder med omkring 200 miljoner medlemmar.

KDV har nu tillerkänts konsulativ status I (tidigare hette det A) hos FN:s ekonomiska och sociala råd. Endast 16 organisationer har denna status vilken innebär rätt att yttra sig vid rådets sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.



Ett modernt
civiltryckeri med
fotosättning, offset,
boktryck, rotation,
bokbinderi och distribution.

Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB

Allégatan 59, 501 02 Borås
Telefon 033/11 70 30

Stockholmskontor
Kammakargatan 66
111 24 Stockholm
Telefon 08/20 14 19

AEROFLOT



är inte bara MOSKVA
och LENINGRAD

Vi flyger också till

JAPAN
OST- och SYDOST-
ASIEN

Närmaste vägen går via Moskva

Allt fler flyger också
från Stockholm till:
OSLO, AMSTERDAM
och KÖPENHAMN
MED AEROFLOT



soviet airlines

Tel: 08/21 02 14, 21 70 07

Besöksadress: Sveavägen 20,
Postadress: Box 400 07,
103 41 Stockholm

Korea, Palestina, Angola, Vietnam, Chile — vi får ej glömma

Från Nordkoreas Röda kors når oss ett brev med ett meddelande från den 4 juli, som på sitt sätt belyser de senaste händelserna. — Omedelbart efter nederlaget i Vietnam ökade som vi vet USA:s hot mot Nordkorea genom uttalanden, trupp-förstärkningar och ökad terror mot oppositionen i Sydkorea.

Nu får vi genom brevet veta att USA med Japans hjälp även förbereder bakteriologisk krigföring. Det är en fortsättning på vad som hände under 50-talets första år. Den gången avslöjades skändligheterna av den internationella vetenskapliga kommission där inte minst Andrea Andrén gjorde en storartad insats.

Över tio tusen sydkoreaner har nu drabbats av en mystisk blodsjukdom, många har avlidit. I själva verket är det fråga om en sjukdom framkallad av virus, producerad i ett institut i Japan i staden Sagmihara. Där finns en stor anläggning med laboratorier för virus och bakterier, djurförsök, blod- och serumundersökningar. 53 amerikanska och 100 japanska forskare har arbetat där, nu har antalet minskat, därför att arbetet delvis överflyttats till Sydkorea. Där testas nu resultaten på Sydkoreas befolkning. Liksom förra gången har man speciellt arbetat med spridning genom insekter. Syd- och Nordkorea är ett land och de virus och bakterier som är effektiva i Syd kan brukas i Nord.

Men USA förlitar sig inte enbart på virus och bakterier. Efter att ha gett sig på ett träd i den smala neutrala gränzonen i vad som förefaller uppenbart provokatoriskt syfte, har man kallat på sex flygdivisioner (enligt dagens uppgifter), flera hangarfartyg och förstärkning av trupperna som redan nu uppgår till över 40 000 amerikaner under FN:s beteckning. B:52 susar över Sydkorea. I Okinawa lagras kärnvapen, inte att förglömma.

Svensk Radio, TV och dagspress har troget återgett de amerikanska telegrammen. Man tycks aldrig ens ha kommit på idén att fråga sig varför över 40 000 amerikanska pojkar befinner sig i Sydkorea. Långsamt har det börjat tränga fram en del sanningar om det fruktansvärda förtrycket och förföljelsen av alla progressiva krafter i Sydkorea; men att det skulle finnas något samband mellan det ensliga trädet i den neutrala zonen, de 40 000 amerikanerna, de sex flygdivisionerna och Pak Jung Hi-regimen i Sydkorea har man inte kommit på.

Korea är ett avlägset land och sanningen har svårt att nå oss, USA är oss ju så nära, d v s andligen. Vietnam var oss också en gång lika avlägset som Korea, men tycks oss nu nära. Vi måste arbeta för Koreas folk och Koreas enande som vi gjort för Vietnam. Vi måste få fram fakta i massmedia och skapa en opinion.

*

Vi får en hjälp i arbetet för Vietnam och Angola i höst, då SKV får hit delegationer från dessa länder. Våra chilenska vänner finns ibland oss liksom vittnen från Tel el Zaatar. — Kanske allra mest brännande just nu är solidariteten med palestinierna, vi skriver om det på annan plats i Vi människor. Möten, insamlingar och demonstrationer kommer att organiseras. Medverka, arbeta, stöd.

*

Några ord om valet. Ett är i alla fall säkert: kvinnorepresentationen kommer inte nämnvärt att öka. Sextimmarsdagen, en nyckelfråga för jämställdheten, har knappast skymtat i valrörelsen, den är undansopad till 80-90 eller 2000-talet. Välj bara.

Socialismen är inte längre rumsren från att ha varit kolossalt på modet under 60-talet och tidigt 70-tal. Vår finansminister blev heligt upprörd när borgerligheten sade sig tro att han tänkte socialisera bort oss. Hur kunde man säga något dylikt om ett parti som suttit i regeringen över 40 år utan att socialisera — vad som än står i partiprogrammet.

Till slut, varför det eviga likhetstecknet mellan förstatliga och socialisera. Håll isär begreppen.

E.P.

Aktuellt

Stöd palestiniernas kamp!

Just den veckan när högern i Libanon gjorde sina häftigaste räder mot det palestinska flyktinglägret Tel el Zaatar i Beirut kom Anni Kanafani till Stockholm. Anni var gift med Ghassan Kanafani, palestinsk författare och journalist som mördades i Beirut 1972.

Efter hans död bildades Ghassan Kanafanis kulturfond av hans vänner. Fonden driver förskolor för palestinska och libanesiska barn, bygger och driver medicinska kliniker i de palestinska flyktinglägren och delar ut stipendier till behövande studenter.

Man samlar och publicerar också Ghassan Kanafanis litterära arbeten, som förutom politiska skrifter också består av noveller och romaner.

Anni Kanafani berättade om de palestinska flyktingarna i Libanon. Av de omkring 250 000 palestinier som finns i Libanon är ungefär 10 000 barn i åldern 4-6 år och en stor del av dem bor i läger under svåra förhållanden, utan möjlighet till daghem eller förskolor. I ett av Beirut's största flyktingläger har Kanafani-fonden en förskola för 100 barn och också i ett annat, mindre läger.

I Tel el Zaatar stödde fonden en medicinsk klinik, där läkare arbetade på frivillig väg, vilket flera svenska läkare har gjort.

Ghassan Kanafanis kulturfond har en svensk sektion med adress Box 177, 431 22 Mölndal. Postgironumret är 83 14 33 - 8.

GM

Till stöd för de palestinska och libanesiska folken hölls ett opinionsmöte en torsdag i slutet av augusti, på Sergels torg i Stockholm. SKV hade undertecknat uppropet tillsammans med Afrikagruppen, Chilekommittén, Svensk-Kubanska föreningen m. fl. I uppropet stöder vi solida-

riskt det palestinska folkets befrielsekamp och uppmanar den svenska regeringen att fördöma Syriens invasion och kräva ett omedelbart och fullständigt tillbakadragande från Libanon, att lika kraftfullt fördöma den libanesiska högerns fortsatta angrepp och massaker och att ta initiativ till en internationell hjälpinsats för att lindra de palestinska och libanesiska folkens svåra lidande.

Den svenska regeringens ställningstagande var ett viktigt bidrag till den internationella opinionen mot USA:s angreppskrig mot Indokina. Nu har regeringen ett stort ansvar för att stärka den internationella opinionen till stöd för de palestinska och libanesiska folkens rättvisa kamp, hette det i resolutionen.

GM

Enad kvinnorörelse mot våldtäktslagen

För första gången sedan rösträttsstridens dagar enades den organiserade kvinnorörelsen i Sverige när man i ett "historiskt ögonblick" uppvalde statssekreterare Sten Andersson i Kanslihuset den 30 juni med ett uttalande i fem punkter. Kvinnoorganisationerna förklarade att man inte kunde acceptera utredningens kvinnosyn, sammansättning eller bevismaterial och krävde en ny utredning. Statssekreteraren kunde inte lova detta men sade att hänsyn givetvis måste tas till den breda opinion som kommit till uttryck.

Sammanlagt 37 remissvar kom in till justitiedepartementet. Samtliga 11 anmodade instanser samt 26 av de 32 övriga har svarat. Någon sammanställning av svaren har ännu inte gjorts men det tycks som om de präglas av samma kritik som utredningen utsatts för i den tidigare debatten.

Björn Kjellin, f d ordförande i sexualbrottsutredningen, hävdar däremot att det är kritikerna, in-

Göteborg

Länsmansgårdens
Tobak

Daggdroppgatan 2 - Tel. 54 45 72

te utredningen, som ger uttryck för en föråldrad kvinnosyn (DN 9 juli) medan riksåklagaren Holger Romander ställt sig på kvinnorrörelsens sida. Vad som kommer att hända återstår att se. Det är möjligt att regeringen, med tanke på kritiken inte ställer någon proposition.

SKV uttalar sig

I sitt remissvar till **sexualbrottsutredningen** förenar sig SKV med övriga kvinnoorganisationer i kravet på en ny utredning. Man understryker behovet av att mer hänsyn skall tas till våldtäktsoffren och den hjälp de behöver på olika plan och kräver att attityderna till prostitution i sin helhet undersökes. Bland övriga krav kan nämnas att SKV betonar att utredningens hänsynstagande till invandrades vanor och traditioner står i klar motsättning till de progressiva kvinnornas strävanden i dessa länder att höja äktenskapsåldern.

I sitt yttrande över jämställdhetsdelegationens utredning om **deltidsarbete** framhåller SKV att delegationens material är mycket bra och att materialet bör spridas i lättillgänglig form. Så använt bör det kunna bli en bra bas för de deltidsanställdas egen kamp för bättre villkor. SKV ställer sig bakom kravet på 6-timmarsdag, vilket kan eliminera en stor del av deltidsarbetet. Men för att kvinnorna ska få en stark ställning på arbetsmarknaden måste också lönesättningen och yrkesvärderingen förändras och bristen på barntillsyn elimineras. Deltidsanställda bör vidare ha full tillgång till sociala förmåner. I svaret till **Skolöverstyrelsen ang. projektet "Könsroller i skolan"** tar SKV upp bl a följande synpunkter: förslaget om mer pry o är viktigt. Pryotiden bör helst utökas, och bli en integrerad del av skolan. Också lärarna bör kunna prya. SKV stöder också förslaget att jämställdhetsideologin bör prägla skolan även i tillsättningen av manliga och kvinnliga befattningshavare. Där emot ställer sig SKV skeptiskt till ett speciellt könsrollskomplement och menar att tanken på en integrering av könsrollsproblematiken i existerande ämnen är att föredra.

SKV-nytt

● **Aktionen mot sexualbrottsutredningen** (se särskild notis) har tagit mycket av sommartiden för SKV, främst Stockholmsavdelningen. Vidare engagerade sig SKV i arbetet på att få deltagare i atommarschen till Barsebäck i augusti. Någon egen bussresa blev dock inte av utan SKV:arna följde med de ordinarie bussarna. Ca 5 000 människor deltog i marschen som gick de 17 km från Kävlinge till Barsebäck. Huvudkravet var folkomröstning om kärnkraften. Deltagarna kom från hela Norden, bl a 2 000 från Danmark där man också kräver folkomröstning.

● Under hösten kommer **kvinnor från Angola och Vietnam** på SKV:s inbjudan till Sverige och i samband med detta kommer möten att ordnas på olika ställen i Sverige.

● **Göteborgsdistriktet** ordnade 28—29 aug en upptakts- och

studiekonferens på Lilla Brattön över temat "Mormödrar, mödrar, döttrar. Kvinnors situation i Sverige under detta sekel." Rita Liljeström och Louise Waldén talade. Ett 40-tal kvinnor från SKV—Göteborg deltog och diskuterade livligt kring temat. På lördagskvällen visade Harriet Scott diablerder från en resa i Kina och berättade om sina intryck därifrån.

Kvinna i går, i dag, i morgon

En kurs med det namnet hölls på Åsa folkhögskola första veckan i augusti. Deltagarna var i åldrar från 23—70 år, med olika yrken. Från SKV—Göteborg kom vi tre stycken.

Beatrice Glase talade utifrån sin bok "Utan kvinnor — låtsasdemokrati", Aase Bang inledde en diskussion om Kvinnans historia. Harriet Scott berättade om kvinnor i Kina och Lena Savoca om kvinnor i Italien. Andra talare tog upp fackföreningarna, kommunalpolitik, boendefrågan, vuxenstuderandet. Dessutom sjöng

vi kampsånger, målade, gjorde collage, grupperarbetade.

Vi var alla ense om att vi önskade att många fler kvinnor kunde komma på sådana kurser. Vi hoppas att Vi Mänskor kan förmedla tips om detta. Man kan söka bidrag som vuxenstuderande, men ansökningarna måste vara inne före 15/5 eller 15/11.

Karin, Suomi, Zaida

Freds dagar i Helsingfors

27—30 maj hölls i Helsingfors "Östersjöländernas och Norges fredsdagar" som tidigare firades i samband med Östersjöveckan. Flera hundra delegater från de olika Östersjöländerna deltog. I den svenska delegationen ingick bl a Margareta Varenius och Majvi Liljegren från SKV—Göteborg.

Har ditt bibliotek Vi mänskor?

Hör dig för! Om inte, be bibliotekarien beställa den. Det är viktigt — genom biblioteken når vi människor som vi annars inte når.



Intourist

Inbjuder er att göra en resa i Sovjetunionen

Ni kan resa individuellt eller i grupp med flyg, båt, tåg, buss eller med egen bil.

Besök alla de 15 unionsrepublikernas huvudstäder eller 100-tals andra turistmål.

Dröj gärna vid det gamla Kremles murar i unionens huvudstad Moskva, eller vid fördämningen till det gigantiska Bratskkraftverket i Sibirien. Eller i Samarkands äldriga moskéer. Flanera på Kievs vackra avenyer. Vila ut vid Kaukasien eller Krims talrika kurorter. Och

glöm inte Oktoberrevolutionens vagga — staden vid Neva — Leningrad.

Boka resan hos Er resebyrå, bl a Reso, Nyman & Schultz Nordisk/AB, LB Resebyrå AB, Folkturist/Baltor, Globetrotter, Haman Resebyrå AB, Fritidsbuss AB, Motormännens Resetjänst, SJ Resebyrå, Erma Resor AB, Pressresor eller andra byråer. Ni kan även beställa resan genom Förbundet Sverige—Sovjetunionen. För ytterligare informationer vänd Er till

SOVJETUNIONENS TURISTBYRÅ INTOURIST

Sergelgatan 21, 111 57 STOCKHOLM, Tel. 08/21 59 34

Margit Palmær:



Har Ellen Key något att säga oss?

Vem var Ellen Key? För bara 50 år sedan hörde hon till Sveriges utomlands mest kända kvinnor, vid sidan av Heliga Birgitta, drottning Kristina och Selma Lagerlöf. Hennes böcker kom i miljonupplagor i Europa. Hennes föreläsningar på Stockholms Arbetarinstitut var de mest besökta av alla. Hennes anhängare var lika hängivna som hennes kritiker var hatiska. Hon anklagades för att upplösa hemmen, förvilda kvinnorna, släppa lös sexualiteten. Ändå har hon som få andra förespråkat trohet, hemmets helgd, privatlivets lycka. Det finns flera anledningar att på nytt ta upp bekantskapen med Ellen Key. Dels har hennes idéer haft en större livskraft än hennes namn och skrifter: de har påverkat utvecklingen och blivit en del av vår vardag. Dels har hon fått aktualitet genom diskussionerna om kvinnokultur: mycket av det som förts fram där kan vi hitta hos Ellen Key. Av en analys av hennes idéer och allra mest av hennes felslut har vi mycket att lära. När hon gick i bräsch för kvinnokulturen, för mödrarna och husmödrarna, låg hennes lösning inom ramen för ett könsdelat samhälle. Kvinnans högsta uppgift var moderns. Den verkliga lyckan fanns i hemmet, vårdat av husmodern. De ogifta kvinnorna skulle utföra samma gärningar inom vårdande yrken, som "sammällsmödrar". Gränsen mellan det offentliga och privata, mellan männens intellektuella domäner och kvinnornas känslomässiga mark forcerade inte Ellen Key. Det är den gränsen som måste överskridas så att hävdandet av "kvinnokulturen" inte leder till nya kvinnoreservat.

L W

Vem var Ellen Key?

För nutidens människor ofta bara ett namn om vilket man vet att det ställde till en del rabalder. Men på sin tid, 1800-talets sista och 1900-talets första decennier, ett högst omstritt namn, älskat, dyrkat, hatat, avskytt — och förtalat. Å ena sidan älskat av de unga, som i hennes såg en banérförare, en stridsglad kämpe för det nya i tiden, å den andra avskyddes det av det etablerade samhället, som inte nog kunde förfasa sig över vad de ansåg vara hennes upplösningstendenser. Vad hon ville upplösa var det konventionella äktenskapet, den slentrianmässiga skolundervisningen och orättvisorna i samhället. Vad hon ville sätta istället var kärleken mellan man och kvinna, en friare skola och ett samhälle med bättre villkor och bildningsmöjligheter för alla.

Bilden ovan: Ellen Key i 20-årsåldern. Till höger silhuettbild av henne som barn.

Hon ansåg sig vara socialist — ett farligt ord på hennes tid — men var samtidigt en av de mest utpräglade individualister vårt land haft. Hon kämpade för kvinnornas frigörelse men ansåg samtidigt att kvinnan hade sin största uppgift som maka och mor. Hon ville höja massorna men hemföll också åt ett slags elit-tänkande som inte uteslöt ett visst förakt för samma massor. Hon levde i en virvel av föreläsning, polemik, författarskap men hon älskade ensamheten.

Var hon konservativ eller radikal? Svårt att säga — inga vedertagna begrepp håller, när det gäller Ellen Key. De unga radikala betraktade henne ibland som reaktionär, de konservativa som illande röd. Det enda som håller är att betrakta henne som just Ellen Key och ingenting annat: en människa som alltid gick i bräsch för vad hon ansåg vara rätt. Kom därtill att hon var ganska naiv och trodde för mycket på människor men visste för litet om verkliga förhållanden — som den gången hon ville sända vapen till de vita i Finland — blir bilden än mer förvirrad.

Är det nu mödan värt att försöka återuppliva denna bild? Jag vet inte, men jag tror det med tanke på vad hon betydtt, inte bara i Sverige utan i Europa, ja, i hela världen. Det fanns utläningar som kom hit bara för att träffa Ellen Key — jag minns en av dem, en liten koreansk studentska på tjugotalet. Och hon är dock en av de mycket få svenskor, som vunnit världsrykte, vars böcker översatts till otaliga språk och gått ut i många upplagor — dock minst i Sverige!

Till bilden hör också att veta något om hennes bakgrund.

Herrgårdsflickan

Ellen Key var herrgårdsflicka. Hon föddes 1859 på den

lilla idylliska herrgården Sundsholm i en av södra Smålands vackraste trakter, inte så långt från Östersjön. Hennes far, den på sin tid kände riksdagsmannen, lantbrukaren och skriftställaren Emil Key, var av skotskt ursprung, hennes mor dotter till storgodsägaren Carl Posse på Björnö vid Kalmarsund.

Under det slutande 1800-talet befann sig alltfler svenska herrgårdar på fallrepet. Orsakerna var många: emigrationen, importen av det nya amerikanska vetet, bruket att gå i borgen för släkt och vänner, vilket betraktades



som en hederssak. Krisen drabbade så småningom också Sundsholm, som familjen Key måste lämna för att flytta till Hälsingborg, där Emil Key blivit postmästare istället för landshövding som man räknat med. Anledningen härtill torde ha varit vissa kontroverser med Oscar II.

Ellen Key bevarade livet igenom en nostalgisk känsla för barndomshemmet där hon brukade tillbringa somrarna ända in i fyrtioårsåldern, då det upplöstes. Det kan vara värt att framhålla att liknande upplevelser hade flera av nittioalets stora diktare — jag behöver väl bara erinra om Gustaf Fröding och Selma Lagerlöf.

Under Emil Keys långa riksdagsmannaperiod vistades först hela familjen, senare dottern Ellen ensam hos honom som värdinna, sekreterare och så småningom också medförfattare till politiska artiklar. I deras våning nära Hötorget hyrde Anna Whitlock ett rum för sina små elever — detta blev början till Whitlockska samskolan, där Ellen Key skulle komma att undervisa i nära 20 år.

Men hon förstod också att väl tillvarata de bildningsmöjligheter dåtidens Stockholm hade att bjuda på. Väl bevandrad i litteratur var hon förut, Almquist och Geijer hörde till hennes älsklingsförfattare, likaså Ibsen och Björnson. Nu gick hon på föreläsningar och kurser för "vuxna fruntimmer" och började medarbeta i Sofie Adlersparres Tidskrift för hemmet.

1873 fick hon följa med fadern på en lång rundresa i Europa, det blev den första av de många resor hon skulle komma att företa. 1880 upplöstes Stockholms hemmet och Ellen Key fick nu försörja sig själv som lärarinna. Hon bodde först på Villagatan 16 i det s k Författarhuset, senare på Valhallavägen, där hon samlade en krets litterära och konstnärliga vänner omkring sig. Här läste Ellen Key gärna högt ur sina skrifter så som man kan se det på Hanna Paulis berömda målning Vännerna.

Hon började också föreläsa på det nystartade Arbetarinstitutet, huvudsakligen om litterära ämnen. Här nådde hon en stor publik, och de som hörde henne glömde henne aldrig. Hon var en gudabenådad föreläserska, och hennes makt över det *talade* ordet var alltid större än över det *skrivna*. Och många av hennes artiklar, som sedermera blev böcker, hade först varit föreläsningar — något som är nyttigt att komma ihåg när



Ellen Key i 40-årsåldern. Porträtt av Richard Bergh målat 1891.

Ellen Keys verk förefaller något svårlästa.

Men hon inte bara talade, hon sysslade också med praktiska ting som bildandet av Tolfterna, en sammanslutning som ville skapa kontakter mellan arbeterskor och sk bildade damer. Detta skedde på samkväm med föredrag, högläsning och musik och var för övrigt något som just låg i luften vid denna tid då man hellre ville "höja" arbetarna än göra dem stridsdugliga.

Det fanns för övrigt knappt någon fråga som låg i luften, som inte tände Ellen Keys lättroliga sinne: förutom folkbildningen, kvinnoemancipationen, fredsrörelsen, barnuppfostran och naturligtvis relationerna mellan man och kvinna.

Men ändå skulle det dröja innan hon på allvar framträdde som offentlig person och opinionsbildare, ända till fyrtiårsåldern. Detta sammanhänge säkerligen med att bakom all hennes aktivitet på olika områden fanns något annat, en av få känd hemlighet: hennes livslånga kärlek

Och om det än kännes obehagligt att taga till orda mot en kvinna, så får en kvinna, vars satsar är så orimliga som Ellen Keys, ursäkta om man söker ställa henne på hennes rätta plats. Envar, som uppträder på det litterära stridsfältet, utsätter sig för motugg, och en kvinna får ej — blott därför att hon är kvinna — tro sig alldeles opåttalt kunna sära logik, god ton och fromma människors tänkesätt i allvarliga ämnen. Hon har ju en annan utväg — att tacere in ecclesia (tiga i församlingen).

C.D. af Wirsén: Ellen Keys livsåskådning och verksamhet som författarinna. 1900.

till en gift man. Denne, Urban von Feilitzen, var femton år äldre än henne, skriftställare och lantjunkare, med sin familj bosatt i Östergötland och tydligen en mycket charmrande person. Hans bok *Protestantismens Mariakult*, där han gentemot kvinnoemancipationen hävdade kvinnans uppgift i hem och familj väckte Ellen Keys entusiasm och kom henne att skriva en hänförd recension 1875. Därmed var kontakten knuten och ledde till en lång vänskap och åtminstone från Ellen Keys sida kärlek. De båda hade mycket gemensamt, bytte tankar och inspirerade varandra. Hur Ellen Key såg på en äkta kärleksförbindelse och hur hon upplevde den framgår av följande rader:

"Djupare än någonsin känner människan, att fattigt gav livet vad hon detta har rätt att fordra, när kärleken för henne endast blev försjunkandet i en famn. Allt flera veta att kärleken är försjunkandet i den ande, där vår egen finner sitt fäste utan att förlora sin frihet; närheten av det hjärta där oron i vårt eget stillas, det lyssnande, som förnimmar vårt utsagda och utsägliga; klarsynen i det par ögon, som i våra bästa möjligheter redan finna verkligheter; mötet med de händer av vilka vi, döende, ville känna våra egna omslutna."

1889 kom brytningen då von Feilitzen varken kunde eller ville lämna sin familj. För Ellen Key blev detta en katastrof. Hon gav sig nu ut på långa resor runtom i Europa, där hennes namn med åren blev alltmera välkänt i motsats till hemlandet där hon förföljdes och förhånades. Men verkligt världsrykte vann hon först med boken *Barnets århundrade*, som också hjälpte henne att förverkliga drömmen om ett eget hem på landet. Det blev den vita villan Strand mellan Omberg

och Vättern; efter hennes bortgång semesterhem för arbeterskor.

Här levde hon nu de sista åren av sitt liv, uppsökt av många, vanligt folk likaväl som berömdheter, vördad och älskad som sierskan på Strand. Det var också här jag träffade henne under några novemberdagar 1924, en blid och vänlig åldring med ett omätligt intresse för människor och deras problem. Hon hade då just gett ut sin sista bok, *Allsegraren II*, där hon ger luft åt sin besvikelse på efterkrigstidens ungdom. Jag granskade den kritiskt i en studenttidning och tänkte efteråt att nu ville väl Ellen Key inte veta av mig längre. Men ingalunda! Ellen Key skrev och tackade för att jag följt min uppfattning av boken istället för att böja mig för hennes åsikter. Och om jag understundom haft svårt att följa hennes ordsvall glömmar jag aldrig hennes vidsynthet och förståelse.

Hon dog för ett halvsekel sen, 1926.

Idéer och kamp

Att redogöra för de många idéer Ellen Key så oförskräckt kämpade för skulle här vara omöjligt. Det må räcka med de viktigaste, de som mest upprörde eller hänförde hennes samtid.

Kvinnorörelsen

Kvinnorörelsen i Sverige var länge de ogifta medelklasskvinnornas. De kämpade för bättre utbildning och arbete för att försörja sig, de ville in i männens för dem stängda värld. De gifta kvinnorna bekymrade man sig mindre för, de var ju ändå försörjda och hade sitt på det torra. Ellen Key hade till att börja med anslutit sig till den existerande kvinnorörelsen men fick så småningom upp ögonen för den stora och betydelsefulla men alltför bortglömda kvin-

nogruppen: hustrurna och mödrarna.

1895 framlade hon de åsikter hon kommit fram till först i föredrag, sedan i den lilla skriften *Missbrukad kvinnokraft*. Den åstadkom ett ofanligt rabalder och som svar på attackerna — 15 motskrifter och oräkneliga artiklar publicerade hon året därpå *Kvinnopsykologi och kvinnlig logik*. Hennes huvudsynpunkt är att kvinnans frigörelse ej innebär att hon bör efterlikna mannen utan istället söka utveckla sin egen kvinnliga särart. Emancipationen har förbisett kvinnans naturliga arbetsområde, hemmet och familjen, och velat egga henne till tävlan med mannen, som hon ändå aldrig kan bli jämbördig med. Mannen har skapat religion, konst, vetenskap och annat, kvinnans uppgift har varit att förädla könsdriften till kärlek och bostaden till hem. Och om hon måste söka sig ett yrke att försörja sig på så bör hon göra det inom den sfär som ligger henne närmast, som lärarinna, läkare, sjuksköterska, trädgårdsodlare — ja, varför inte som bildad barnavårdarinna! Och hellre vara en god förmedlare, tex översättare, än en medelmåttig konstnär eller författare. Makans och moderns roll är viktigare än yrkesarbetet och kvinnans

I den svenska menighetens uppskrämda inbillning var Ellen Key en tid — och är på avlägsna ställen ännu — ett mytologiskt vidunder, ett inbegrepp, ett namn för all den livets farlighet som lurar på blomstrande och obefästa döttrar och söner. Få voro de, som hade läst något av hennes egna verk, än färre de, som ville söka sig in till och förstå hennes outröttliga och hänförda strävans centrum och sammanhang. Men från hennes tals och skrifers osynliga eldhärd spred sig vida kring landet paradoxernas röda gnistor, som brände och förgade.

John Landquist: Ellen Key. 1909. (I serien Svenskar.)

stora kulturuppgift är att humanisera tillvaron.

Denna uppgift fanns alltid för de kvinnor som ej blivit mödrar eller vilkas barn nu vuxit upp och som längtade efter ett ansvar utanför hemmet. För dessa präglade Ellen Key uttrycket *samhällsmödrerlighet* och för samhällsmödrarna visade hon på en rad uppgifter: inom fredsarbetet och skolan men framför allt inom den stora omdaning av samhället hon förutsåg med "fjärde ståndets", dvs arbetarklassens frammarsch. Till dessa synpunkter återkom hon senare utförligt.

Man förstår kvinnokämparnas ilska. Men värre skulle det bli. I de föredrag och artiklar som så småningom skulle bli *Kärleken och äktenskapet I—II* och ingå i *Lifslinjer* (1908) gick hon till storms mot det konventionella äktenskapet. Hon krävde kvinnans myndighetsförklaring och befrielse från mannens målsmanskap — nå, det gjorde även andra — fri skilsmässa och en ny äktenskapslagstiftning samt giltig borgerlig men endast frivillig kyrklig vigsel — om det nu överhuvud behövdes någon vigsel.

"Kärleken är sedlig även utan lagligt äktenskap men detta är osedligt utan kärleken!" förklarade nämligen Ellen Key (*Tankebilder* 1898) och vidare: "De som älskar varandra äro makar!" Men inte vilken förälskelse som helst har rätt att sätta sig över lagarna:

"Det är endast den stora kärleken, som har en högre rätt än alla andra känslor, och som genom ett liv kan bevisa sin rätt."

Med denna nya kärlek avsåg Ellen Key en fri eller laglig förbindelse mellan två mogna individer grundad på kärlek, ansvar och intressegemenskap. Och hon lovsjöng den i ordalag som kom Elin Wägner att kalla boken för vår enda

Den som vill veta något om Ellen Key och hennes tid bör utom hennes egna skrifter också studera hennes biografi. Jag skulle särskilt vilja rekommendera Mia Leche-Löfgrens *Ellen Key* (1933), som är saklig och förstående men ingalunda okritisk och hemfallen åt den panegyrik som förr var alltför vanlig beträffande Ellen Key. Leche-Löfgren hade för övrigt varit elev till henne och kände henne väl.

Lagom till femtiårsminnet av hennes bortgång 1926 har emellertid en ny bok om Ellen Key utkommit. Den heter *Ellen Key: Hemmets århundrade* och innehåller några av hennes viktigaste artiklar i urval av Ronny Ambjörnsson, som tidigare disputerat på *Samhällsmodern. Ellen Keys kvinnoupfattning*. Ambjörnsson har skrivit en mycket bra inledning, där han skildrar Ellen Keys liv, sätter in hennes idéer i ett tidsperspektiv och kritiskt granskar vissa av hennes uppfattningar. Artiklarna är väl valda och belyser hennes inställning till freds rörelsen och kulturen, uppfostran, kärlek och äktenskap, samhällsmodernitet, barn- och moderskydd — ett område där hon verkligen varit en föregångare.

Att boken lite polemiskt fått namnet *Hemmets århundrade* bottnar i att den vill understryka något ganska förbisett men väsentligt i Ellen Keys tankevärld: hennes kärlek till och tro på hemmet som något centralt i tillvaron. I det avseendet var Ellen Key knappast kontroversiell på 1890-talet, men i motsats till Carl Larsson har hon blivit tämligen åsidosatt.

Ellen Key Hemmets århundrade är en utomordentlig bok, värd att läsas av alla men framför allt av dem som vill introduceras i Ellen Keys tankevärld för att sedan kanske fortsätta på egen hand.



stora kärleksdikt. Men hennes kärlekslära stötte också på ursinnigt motstånd och kostade Ellen Key en stor del av hennes popularitet. Den gav också upphov till många ytliga fria förbindelser, något som hon var den första att protestera emot. "*Fri kärlek* är en lika orimlig sammansättning som *laglig kärlek*", menade hon. Ty trohet är självklar för den riktiga kärleken.

Den nya kärlekens makar förväntades också ge upphov till ett släkte friska och livsdugliga barn. Men dessa barn skulle ej fördäras av den gängse uppfostran, "själamorden i skolorna" som Ellen Key kallar den, utan fostras efter helt nya linjer. Dessa framlade hon i sitt mästerverk *Barnets århundrade*, som 1900 började sitt segertåg genom världen — utanför Sverige. Här byggde hon på sina erfarenheter som lärarinna, sina minnen från uppväxtåren på Sundsholm men också på filosofer som Rousseau, Locke och Spencer.

Här måste framhållas att hon hade en oförvillad syn på barnens villkor inom olika samhällsklasser, och hon tog kraftigt avstånd från det florerande industriella barnarbetet. Barnens liksom arbetarkvinnans frigörelse häng-

de obönhörligt ihop med en grundlig omdaning av samhället.

Grundregeln för hennes drömda uppfostran var att uppfostra så litet som möjligt. Barnet borde lämnas i fred med sina drömmar och känslor i sin egen värld. Man fick inte tränga sig på, man måste undvika förmaningar och kroppsstraff samt uppmuntra barnen till självverksamhet och egna lekar. I hemmet borde levnadsvanorna vara enkla men fasta.

Självverksamhet borde också uppmuntras i skolorna jämte fördjupandet i vissa ämnen, allt i motsats till mångläseri och betygsättning. För framtidens skola uppställer Ellen Key fyra regler, nämligen 1) tidig specialisering där utpräglade anlag finns, 2) koncentration kring vissa ämnen under vissa tider, 3) självständigt arbete, 4) beröring med verkligheten under alla skolår.

Utän tvivel har hon påverkat utvecklingen av undervisningen, inte bara i vårt land utan också i många andra med sina tankar om en fri uppfostran! Och många av de idéer som vi nu anser som nya har i själva verket först uttalats av henne.

Och så är det med många av de idéer hon kämpade för. Det gällde inte bara det som här ovan berörts — det gällde också freds rörelsen, folkbildningen, där hon var den kanske främsta, och heminredningen, där hon ivrade för ljusa glada hem i bästa Carl Larsson-stil.

I själva verket var Ellen Key ett slags korsväg för de många nya idéer som genomströmmade Europa åren kring sekelskiftet. Hon tog upp dem, hon prövade dem och hon anammade dem hon ansåg värdefulla och förde dem vidare med glöden av sitt heta hjärta och sin blommande vältalighet. □

”Ni har satt en sten i rullning”

Av Lena Israelsson och Paul Sandison

För 20 år sedan, den 9 augusti 1956, fylldes Pretorias gator av 20 000 svarta kvinnor som samlats i en förbjuden demonstration mot apartheidregimens raslagar. Deras frihetssånger ljöd över hela staden: ”Nu när ni slagit mot kvinnorna, har ni slagit er mot en sten. Ni har satt ett stenblock i rullning. Ni kommer att krossas.” Många kvinnor arresterades den dagen, som än i dag är Sydafrikas kvinnodag. Förtrycket har skärpts åtskilligt sedan dess, men det är en falsk bild att motståndet skulle ha tystats. Det är nu starkare än någonsin och rasistregimen handlar alltmer desperat.

Den svarta kvinnans situation i det sydafrikanska samhället är ett resultat av den värsta formen av förtryck under apartheid. Hennes förtryck är trefaldigt.

- Hon exploateras som billig arbetskraftsreserv.
- Hon förtrycks i egenskap av svart i det rasistiska Sydafrika, som är det enda land i världen med en officiell och klart deklarerad raspolitik.
- Hon förtrycks på grund av sitt kön av ett patriarkaliskt system. De patriarkala inslagen i stamsystemet har blivit reaktionära förtryckarinstrument i rasistregimens händer, t ex månggifte, tvångsgiftermål, männens förmyndarskap över kvinnorna e t c. Hon får mindre lön än svarta män för samma jobb. Hon utsätts för

ständiga sexuella övergrepp i det könssegregerade samhälle som rasisterna skapat.

Den svarta kvinnan lever således under ras-, klass- och könsförtryck. Det finns inget som helst utrymme för reformer som förbättrar kvinnornas sociala och lagrättsliga ställning i Sydafrika, så länge de svarta inte har erkänts några mänskliga rättigheter. Därför är de svarta kvinnornas kamp i första hand inriktad på att tillsammans med männen krossa apartheid.

Motståndet

Första gången som passivt motstånd användes i de svartas kamp i Sydafrika var när 600 svarta kvinnor 1913 marscherade till kommunalkontoret i Bloemfontein i protest

mot att de varje månad tvingades köpa sig ett pass.

1912 bildades ANC (African National Congress), som än i dag är den ledande befrielse-rörelsen. ANC bildades delvis som en reaktion mot 1910 års författning, som starkt begränsade afrikanernas fri- och rättigheter. 1918 bildade de svarta kvinnorna sin egen organisation, Bantu Women's League of South Africa, som organiserade en rad antipass-aktioner.

På 50-talet intensifierades kvinnornas kamp mot apartheid när regeringen försökte utsträcka passlagarna att gälla också kvinnor. I Durban och Kapstaden marscherade tusentals kvinnor genom gatorna. Kvinnor brände offentligt upp sina pass och många arresterades. Kvinnornas militans och självständighet överraskade männen. Lilian Ngoyi, ordförande i ANC:s kvinnoförbund (Women's League), förklarade:

”Män är födda med systemet, det har blivit en del av deras liv att bära pass. Vi kvinnor har sett vilken behandling våra män fått utstå. När de lämnar hemmet på morgonen vet vi inte om de kommer hem igen. Om mannen arresteras och kvinnan, vad händer då med barnet?”

Den 9 augusti 1956 — som sedan dess varit Sydafrikas

Lagarna

Här är några exempel på de diskriminerande sydafrikanska lagarna

● The General Law Amendment Act 1963

Grundlagsändring som gav polisen rätt att häkta människor för förhör i perioder på 90 dagar. 90-dagarslagen efterföljdes av 180-dagarslagen, som också ger polisen rätt att häkta människor som kan betraktas som presumtiva vittnen i rättegångar av politisk natur. Många människor häktas om och om igen enligt denna lag.

● Terroristlagen från 1967

Denna lag ger polisen rätt att arresteras vem som helst som kan misstänkas vara "terrorist" eller vem som helst som kan misstänkas ha undanhållit information om "terrorister". De som fångas enligt denna lag hålls i sträng isolering och får inte träffa några andra än polisen och fångvaktarna.

● Lagen om undertryckande av kommunismen

Enligt regimen måste restriktioner läggas på människor som befrämjar "kommunismens syften". Kommunismen är vitt definierad och innebär inte bara marxistiska idéer, utan allt och alla som opponerar sig mot apartheidstaten Sydafrika. Människor som dömts enligt denna lag drabbas av bannlysning.

Det här är bara några av de restriktioner som drabbas en människa som vågar opponera sig mot apartheidssystemet.

kvinnodag — samlades 20 000 kvinnor i Pretoria för att protestera mot passlagarna. De hade lyckats samla ihop pengar till buss- och tågresor för kvinnor i hela landet. Demonstrationståget förbjöds och kvinnorna gick därför i grupper om tre till Union Building för att träffa premiärministern. Kvinnornas ledare gick för att överlämna en petition med 100 000-tals namn, men släpptes inte in. Kvinnomassan stod då i absolut tystnad i trettio minuter, inte ens spädbarnen på kvinnornas ryggar skrek, för att sedan stämma in i en mäktig frihetsång som ljöd över hela staden. Det var nu man började sjunga en ny frihetssång med refrängen: "Wathint' a bafazi, way ithint' imbolodo uzo kufa" — "Nu när ni slagit kvinnorna, har ni slagit er mot en sten. Ni har satt ett stenblock i rullning. Ni kommer att krossas."

Efter Sharpevillemassakern 1960 bannlystes ANC, liksom kvinnornas organisation Women's League. Hela ledarskapet i befrielse rörelsen arresterades och många flydde utomlands. Befrielsekampen kom nu att ta en annan form och Women's League blev en viktig del i det underjordiska motståndet och den väpnade kampen mot apartheid.

Under de senaste åren har de svartas medvetenhet vuxit, vilket tagit sig uttryck i omfattande studentdemonstrationer och en strejk våg som dragit fram över hela Sydafrika. Bland annat har svarta textilarbeterskor strejkat. Mozambiques och Angolas framgångsrika befrielsekamp har inneburit ett starkt stöd för de svartas kamp i Sydafrika, och kvinnornas frigörelse i dessa länder har gjort det möjligt för de sydafrikanska kvinnorna att skönja sin befrielse. Demonstrationerna och massakern av 100-tals svarta i Soweto är det senas-

te uttrycket för svart vrede och svart medvetenhet.

Förra året kom frihetsledaren Winnie Mandela ur sin husarrest och bannlysning som varat i 13 år. Winnie Mandela har sedan dess varit den främsta talesmannen för Sydafrikas svarta befolkning. Hon bildade förra året kvinnoorganisationen "South African Black Women's Federation". 1975 utkom också den första boken som behandlar svarta kvinnors situation i Sydafrika, "For their triumphs and for their tears"*. Boken är skriven av Hilda Bernstein, som lever i exil i Storbritannien. Boken har väckt stor uppmärksamhet och bland annat resulterat i en konferens i London om kvinnor under apartheid.

När vi diskuterar vad vi kan göra för att stödja våra systar i Sydafrika är det viktigt att hålla i minnet att svenska investeringar (där återfinns 16 svenska storbolag samt svenska kyrkan) tillsammans med övrigt utländskt kapital utgör en hörnpelare i rasistregimens ekonomi. Det viktiga och effektiva blir då att vi inriktar vår solidariska kamp mot svenska företags investeringar i Sydafrika. Det är också i enlighet med befrielse rörelsens krav.

**STOPPA SVENSKA
INVESTERINGAR I
SYDAFRIKA!
STÖD ANC!
FRIGE DE POLITISKA
FÅNGARNA!**

**) "For their triumphs and for their tears" av Hilda Bernstein finns tyvärr inte i svensk översättning, men kan rekvireras från International Defence & Aid Fund (104 Newgate Street EC1 London).*

Stockholm

VIETNAMESISK GRAFIK,
varor fr Kina, DRV, DFR Korea.
SOLIDARISK HANDEL
Kungssteng 27. Tel 08/31 86 42
(Nära T-banan, Rådmanngatan)



— Att häktas innebär en bultning på dörren vid midnatt när allt omkring dig är tyst, bländande ficklampsljus genom varje fönster i ditt hus innan dörren sparkas upp. Det innebär att säkerhetspolisen har exklusiv rätt att läsa alla brev, oavsett hur personliga de är.

— De snokar och bläddrar igenom varje bok du har i din bokhylla, lyfter på alla mattor. Sovande barn slits från madrasserna och lakanen genomsöks. De smakar på ditt socker, ditt managryn och varje krydda du har på din kökshylla. Du har inte längre rätt att svara om ett telefonsamtal skulle gå fram, ingen rätt att tala med någon som kanske kommer för att se om du behöver hjälp. Det innebär förhör med din arbetsgivare för att utröna vad du talar om privat, utposter av informatörer på ditt ar-

bete, i ditt grannskap, bland dina vänner, i kyrkan, i skolan etc.

— Till slut arresteras du vid gryningen. Du släpas iväg från skrikande små barn som hänger sig fast i din kjol och vädjar till den vite mannen som släpar iväg mamma att lämna henne ifred. Det innebär att du måste lämna tryggheten i ditt hem med bara det allra livsnödvändigaste med, som knappast gör livet uthärdligt i cellen. Det innebär de jagande minnena av skriken från dina älskade. Det är början på den skräckhistoria som berättats så många gånger och som blivit alltmör känd. Och ändå förblir den verkliga erfarenheten fasansfull.

— Du spärras in i en ensamcell med ljuset brinnande 24 timmar om dygnet, så du förlorar alla begrepp om tid och inte kan säga om det är dag eller natt. Varje litet

moment i ditt liv är strängt övervakat och reglerat. Fullständig isolering från yttervärlden, inget privatliv, inga besökare, advokater eller präster. Ingen att tala med under dygnets 24 timmar, ingen vetskap om hur länge du skall vara fängslad eller varför du sitter i fängelse.

— Den hemska tomheten under dessa timmar i isoleringen är outhärdliga. Ditt sällskap är din ensamhet, din filt och din sovmatta, din potta, din mugg och dig själv. Att man lever känns till slut som ett privilegium. Men allt detta är bara förberedelser för det ofrånkomliga helvetet — förhör. Det syftar till att krossa din individualitet fullständigt och förändra dig till foglighet, att terrorisera dig och skrämna dig till tystnad. (Ur en intervju med Winnie Mandela, som nu på nytt arresterats i samband med oroligheterna i Soweto.)

Barnen i Soweto vuxna vid sex år

— När jag fyllde 16 år — i stället för en glad födelsedag en ödesdag — måste jag lik-som alla andra svarta 16-åringar börja bära pass på mig. När man är Sowetobo vägar man inte glömma passet hemma. Då riskerar man att häktas, förlora sitt jobb och "repatrieras" till ett hemland. Det berättar Joyce Sikakane, före detta politisk fånge i Sydafrika, nu i exil i England, som vuxit upp i det svarta stadsreservatet Soweto utanför Johannesburg. Det var i Soweto som 179 svarta massakrerades av den sydafrikanska polisen i samband med en fredlig demonstration mot utbildningssystemet.

Soweto (av dess invånare skämtsamt kallat "so-where-to") är det största moderna gettot i Afrika.

— De röda tegel- och cementkåkarna, som utgör det smogindränkta gettot, är byggda mitt emot varandra i spikraka rader som löper parallellt med gatan. Ett allmänt inslag i den gråaktiga bebyggelsen är de dass som återfinns på varje bakgård, hopbyggda med grannens dass endast med en tunn vägg. Nakna glödlampor hänger från slarvigt installerade elektriska ledningar och kastar ett blekt ljus mellan de fyra tegelväggarna.

En fjärdedel av familjerna i Soweto har rinnande kallt vatten inomhus. Övriga familjer hämtar sitt vatten med hinkar. Endast 3 av 100 hus har varmt vatten och

endast 7 av 100 har bad eller dusch.

Gatorna i Soweto är trånga, gropiga och vintertid dammiga. De förvandlas till floder under de kraftiga regnen sommartid. Ett fåtal av gatorna har blek elektrisk gatubelysning. Endast de som leder till polisstationerna, administrativa centra, systembolag och Johannesburg City är ordentligt belysta.

Joyce berättar om de ökända och omänskliga härbärgena som finns i vart och ett av Sowetos slumdistrikt, där tusentals "ensamstående" män buras in efter arbetstidens slut. Många av männen är migrantarbetare från något hemland. Apartheidlagarna har tvingat dem att lämna fru och barn kvar i hemlandet. Det finns också ett härbärke för kvinnor. De "ensamstående" kvinnorna är mestadels hembiträden, fabriksarbeterskor och kontorister. Många är gifta och har barn, men tvingas ändå leva som ensamstående.

— Härbärgena är unkna kyffen för män och kvinnor som förvägrats rätten att leva ett meningsfullt liv, säger Joyce.

— Svarta är inte önskvärda i storstäderna, de tolereras endast som arbetsredskap, säger Joyce Sikakane. De enda som enligt lag tilläts uppehålla sig i Soweto är heltidsarbetande kvinnor och män samt barn som är i skolåldern och deltar i skolundervisningen och har två föräldrar.

När Soweto grundades i slutet av 1950-talet beräknades hyran efter hyresgästernas inkomster. Hyran varierade mellan 1,50 rand och 2,50 rand per månad. De som försummat att betala hyran bestraffades med vräkning från huset och konfiskering av alla till-

gångar, som kommunen sålde för att betala skulderna. I dag betalar hyresgästerna det fyrdubbla. Hyran betalas vid lokala kontor som bemannas av kontorister och en polisstyrka med öknamnet "the blackjacks". Det är "blackjacks" som utför raiderna vid gryningen hos dem som inte betalat sin hyra och lämnar över stämningansökningarna. Underlåtelse att betala hyran innebär i dag rättegång, fängelsestraff, konfiskering av egendom. Man förlorar rätten att hyra ett hus. Om den skyldiga förlorar sitt jobb efter avtjänat fängelsestraff "repatrieras" han/hon till ett avlägset hemland.

Alla invånare i Soweto är medborgare i ett hemland, vilket stämplas i passboken. Till och med spädbarn som föds av Sowetobor registreras numera som medborgare i ett avlägset land. Ordet "repatriering", "deportering" och "förpassning" är välkända begrepp för Sowetoborna, då en alltmer omfattande tvångsförflyttning till hemländerna sker.

Regeringens politik i bostads-, befolknings- och arbetskraftsfrågor ger invånarna i Soweto oöverstigliga problem. Närvaron av "ensamstående" män i härbärgena har resulterat i ett brant stigande antal ensamstående mödrar, vilkas dilemma när de är arbetslösa är "repatriering" och när de har ett arbete att tvingas skiljas från barnen. Många barn överges av desperata mödrar. Svarta mödrar känner en ständig rädsla för att deras döttrar skall bli våldtagna och gravida vid barnsår.

Vuxna vid sex år

— Livet i Soweto börjar klockan fyra på morgonen. Soweto sover



En gata i ett typiskt township-område. Bilderna på det här och föregående uppslag kommer från Antipartheid Movement i London.

dock aldrig. Till och från fabriken går en ständig ström av skiftarbetare. Från tågen hörs ett evigt tjutande. Föreställ er vid gryningen den afrikanska kvinnan, många med två eller tre barn med sig, varav ett kanske bärs på ryggen, lämna hemmet för arbetet i staden. Mat för dagen bär de ibland på huvudet eller under den fria armen.

— Skulle det finnas en mormor, farmor eller en arbetslös kvinna i området får hon lov att titta efter grannarnas barn, eftersom ingen annan barntillsyn existerar. Den här barntillsynen är dock illegal. Det råder stor brist på mor- och farmödrar, därför att "överflödiga bihang" inte tillåts bo i Soweto. Jag kommer ihåg hur vi levde i skräck för att drivas från hus till hus på grund av att inga mor- och farmödrar gick att uppbringa.

— När ingen mormor fanns tillgänglig tvingades våra mödrar lämna oss inlåsta ensamma i ett rum. De brukade avlägsna alla farliga saker och lämna oss med en tallrik mannagryn, en mugg vatten och en potta.

— Vid en ålder av sex år betraktade våra föräldrar oss som vuxna och mogna att ta ansvar. Vi kunde då lämnas med husnyckeln så att vi kunde låsa upp huset och gå till toaletten eller gå ut och leka. Man hade "otur", som vi brukade säga, om man hade en liten syster eller bror, för då anförtroddes man ingen nyckel. Då måste man ansvara för babyn i första hand.

— Den enda dag i veckan som vi hade någon glädje av var söndagen, därför att mamma var hemma. Hon brukade vakna tidigt för

att städa huset grundligt, tvätta kläder och kontrollera att vi hållit oss rena och tvättat oss under den gångna veckan. Det var den enda dagen som man kunde tala glatt till mamma och få ett snällt svar. Söndag var den dag då vi hade den bästa klänningen på och gick till kyrkan eller besökte släktingar och åt en god måltid med grönsaker. Jag växte upp och trodde att grönsaker enbart var till för söndagar.

Svarta i uppror över bantutbildningen

Joyce Sikakane började sin skolgång i Soweto i början av 50-talet, då apartheidregimen hade introducerat sitt rasistiska utbildningsprogram, "bantutbildning".

— Det afrikanska samhället var i uppror över bantutbildningen, berättar Joyce. Det var nationens samtalsämne. Och jag minns hur våra föräldrar brukade säga: "Boerna vill indoktrinera afrikanska barn till att bli vita mannens slavar."

För Joyce innebar bantutbildningen att hon itutades en stamidentitet, att hon tillhörde en stam. Hon fick lära sig att den vite mannen "upptäckte" den vilde afrikanen och civiliserade honom. I stället för afrikan användes det nedsättande ordet bantu.

— Man fick lära sig att våra nationella hjältar, som Tschaka och Hintsa, var brutala mördare, berättar Joyce, fast de i verkligheten var afrikanska patrioter som kämpade mot den vita invasionen av vårt land. Men framför allt innebar bantutbildningen ett obestridligt accepterande av apartheidfilosofin.

Det är dyrt att ha barnen i skola i Soweto, skolavgifter, böcker och uniformer måste föräldrarna betala, förutom de skattavgifter som tas ut för skolbyggnaderna. Regeringen har velat begränsa det antal svarta barn som deltar i skolundervisningen. Det sker genom att de barn, vars föräldrar inte har ett hyreskontrakt där barnen finns medtagna, inte har rätt att delta i undervisningen. 1970 hade 56,9 procent av den svarta befolkningen i Sydafrika inte ens "lågstadiekompetens".

"Man vågar inte glömma sitt pass hemma"

När Joyce fyllde 16 år blev hon som alla andra 16-åringar tvungen att bära pass på sig.

— En ödesdag i stället för en glad födelsedag, säger Joyce, därför att jag nu måste bära pass på mig varje dag i mitt liv om jag vill undvika fängelsestraff. När man är Sowetobo vågar man inte glömma sitt pass hemma. Då kan man häktas, förlora jobbet och "repatrieras" till ett hemland.

De komplicerade passlagarna är till för att hjälpa regeringen att genomföra sin åtskillnadspolitik, så att antalet svarta som bor i områden som förklarats "vita" reduceras och svarta endast tillåts som arbetskraft i de vita områdena. Denna politik försäkrar att så många som möjligt av de arbetare som behövs i de industrialiserade storstäderna är migrantarbetare. Migrantarbetarna är kontraktsanställda. Varje kontrakt löper över en period på högst ett år. Därefter måste kontraktarbetaren återvända till sitt respektive hemland. I Soweto bor kontraktarbetarna i de illa berömda härbärgena. Arbetare som är registrerade under kontraktsbestämmelserna är underkastade stränga lagar — deras pass ogiltigförklaras i slutet av varje år, då det gäller att snabbt få en ny kontraktsanställning. De kan aldrig hyra ett hus i Soweto och de kan aldrig ta med sig sin fru och sina barn från hemlandet.■

Paul Sandison Lena Israelsson

Från överklass till underklass

Hjördis Levin om födelsekontrollens pionjärer

Vägen från ofrivilligt moderskap till frivilligt föräldraskap har varit lång. Ända fram till våra dagar har graviditeter eller fruktan för graviditet styrts de flesta kvinnors liv.

Idag har vi tillgång till nästan hundra procentigt säkra preventivmedel. Nästan alla regimer än välvilligt inställda till användningen av dem.

Men kampen för kvinnans rätt att kontrollera sin egen fruktsamhet har mött hårt motstånd. Religiösa, ekonomiska, politiska, patriarkala skäl och attityder har bekämpat rätten till födelsekontroll.

Önskan att kontrollera fruktsamheten har funnits i alla samhällen. I de flesta har det också funnits någon *kunskap* om befruktningskontroll, men denna kunskap har inte varit allmänt utbredd. Det har funnits en djup klyfta mellan önskan att kontrollera befruktningen och effektiva medel för en sådan kontroll. Detta bevisas genom den stora förekomsten av barnamord och aborter i tidigare kulturer.

Försök att sprida information om födelsekontroll till allmänheten gjordes i England och Amerika redan i slutet på 1820-talet. Denna första våg kan betraktas som avslutad vid mitten av 1830-talet. Den fick inga påtagliga effekter på födelsesiffrorna men den utgjorde en startpunkt för den världsomfattande födelsekon-

trollrörelsen. Industrialiseringen, urbaniseringen, sekulariseringen och kvinnoemancipationen var viktiga faktorer när rörelsen tog ny fart under slutet av 1870-talet.

De flesta kemiska och mekaniska preventivmedel som används idag har antingen sitt ursprung i eller utvecklades under 1800-talet.

Det nya med födelsekontrollen i modern tid är dess demokratisering, att kunskapen nått de mindre privilegierade klasserna och gjorts tillgänglig för massan av människor. Detta skedde inte utan vidare. Kunskapen om preventivmedel har alltid varit i de privilegierade klassernas besittning och de släppte den inte frivilligt ifrån sig. I denna kamp har enskilda personer gjort en pionjärinsats. De som först började propagera för födelsekontroll var samhällskritiska män ur medelklassen. De såg barnbegränsningen som ett sätt att upphäva och förebygga fattigdomen. Senare gick kvinnor i spetsen för det praktiska arbetet. Födelsekontrollen sågs då också som en metod att förbättra den mänskliga rasen och att ge kvinnan en möjlighet att bestämma över sin egen kropp och att njuta sexuellt.

I den här artikeln vill vi presentera några av de kvinnor som var pionjärer i kampen för fruktsamhetskontroll.

Naturligtvis finns det många fler. I Norge arbetade Katti Anker Möller, en vidsynt liberal kvinna som samarbetade med arbetarpartiets kvinnoorganisation. I Tyskland hade födelsekontrollpionjärerna öppnat ett helt nät av kliniker under 1920-talet. Samtliga stängdes av naziregimen strax efter 1933 och många av dem som arbetade där hamnade i fängelse.

Referenser

Banks, J.A. och Olive: *Feminism and Family Planning in Victorian England*. Liverpool 1964

Besant, Annie: *An Autobiography*. London 1908

Briant, Keith: *Marie Stopes. A Biography*. London 1962

Griffin, Frederick C: *Woman as Revolutionary*. New York 1973

Gårdlund, Torsten: *Knut Wicksell. Rebell i det nya riket*. Sthlm 1956

Himes, Norman E: *Medical History of Contraception*. New York 1963

Ottesen-Jensen, Elise: *Och litet skrev*. Sthlm 1965

Livet skrev vidare, Sthlm 1966

Nielsen, Nils: *Praktisk födelsekontroll. En lärobok för läkare, sköterskor och barnmorskor*. Sthlm 1937

Schneir, Miriam: *Feminism, The Essential Historical Writings*. New York 1972

Stopes, Marie: *Äkta makar*. Sthlm 1924

Ett sunt föräldraskap. Sthlm 1922

Varaktig kärlek. Sthlm 1930



Margaret Sanger tillsammans med bland annat Shidzué Ishimoto, en japansk förkämpe för födelsekontroll.

Annie Besant (1847—1933) bröt radikalt med sitt borgerliga ursprung (dotter till en affärsman, gift med en präst) och blev fritänkare, feminist, fabiansk socialist, strejkleddare och organisatör av arbetarkvinnorna. Hon var socialarbetare och utbildningsreformator, författare och bokutgivare och dessutom, enligt GB Shaw, århundradets främsta kvinnliga talare.

Tillsammans med den radikale fritänkaren Charles Bradlaugh publicerade hon 1877 en nyttgåva av en av 1830-talets födelsekontrollbroschyrer, "Fruits of Philosophy", av den amerikanske läkaren Charles Knowlton. Broschyren råkade nu, trots att den funnits i handeln i årtionden, ut för åtal för "oanständighet". Besant och Bradlaugh åtalades, dömdes, överklagade och frikändes. Rättegången väckte ett oerhört uppseende.

Händelsen markerar en vändpunkt i inställningen till preventiva medel och metoder. Födelse-siffrorna sjönk markant från den här tiden, vilket visar att broschyren endast uttryckte i skrift vad som redan i verkligheten börjat praktiseras. Skriften sålde 185 000 ex. 1877—1880. Händelsen fick allvarliga konsekvenser för Annie. Att vara nymalthusian och dessutom kvinna var en omöjlig situation. Hon förlorade bl a vårdnaden om sin dotter.

Annie skrev senare födelsekontrollbroschyren "Law of Population", där hon förordade bruket av en svamp, stor som ett

mindre äpple. Slidtabletter och livmoderspessar var andra metoder hon propagerade för. (**Livmoderspessaret** var en hylsa som placerades över själva livmodersmunnan och satt fast med sugverkan. Den användes från 1840-talet. **Slidpessaret** introducerades av den tyske läkaren W. P. J. Mensinga och kallades därför Mensingaring eller Mensingapessar. Den direkta föregångaren var en halv citron som saften presats ur.

Från Annie Besant går en direkt linje till svensk nymalthusianism.

Nymalthusianismen blev emellertid bara en period av Annies liv. Hon blev senare en ledande teosof och verkade främst i Indien.



Annie Besant.

Margaret Sanger (1883—1966) var uppvuxen i ett fattigt arbetarhem i USA. Hennes mor hade fött elva barn och dog utsliten vid 48 års ålder. Margaret mötte i sitt arbete som sjuksköterska ständigt frågan "Vad skall jag göra för att inte få fler barn?" Hon kom att se "Nyckeln till frihetens tempel" i en revolt mot det påtvingade moderskapet. Genom sin okontrollerade fruktsamhet tjänade kvinnorna tyrannierna på jorden, resonerade hon.

Hon sökte sammanbitet och envist efter möjligheten för kvinnorna att påverka sin egen fruktsamhet, men hon fann bara hopplost föräldrade metoder. Hon reste till Europa, till Frankrike och vidare till Holland och Aletta Jacobs klinik. När hon kom tillbaka 1916 öppnade hon tillsammans med två medarbetare en födelsekontrollklinik i två små rum i Brooklyn i New York.

Efter tio dagar stängdes kliniken av polisen med hjälp av den sk Comstocklagen från 1873 som förbjöd undervisning om preventivmedel. 480 kvinnor, de flesta arbetarhustrur, hann besöka kliniken under de 10 dagarna. De tre initiativtagarna arresterades och förklarades skyldiga till brottslig verksamhet. Efter bl a en hungerstrejk väcktes en sådan opinion att en benådning tvingades fram.

1921 organiserade Margaret Sanger den första amerikanska födelsekontrollkonferensen, som ledde till bildandet av Amerikas RFSU, The American Birth Control League. 1942 fick organisationen namnet Planned Parenthood Federation of America. 1953 blev Margaret Sanger president för International Planned Parenthood Association, en post som senare övertogs av Elise Ottesen-Jensen.

Efter deras aktion fick läkarna i staten New York laglig rätt att undervisa om preventivmedel. I kampen för den rätten i USA:s övriga stater arresterades ett 30-tal kvinnor och män. Varje arrestering ökade uppmärksamheten i frågan.

I begreppet frivilligt moderskap låg också inbyggd en ny moral, menade Margaret Sanger, en kraftfull konstruktiv, emanciperad moral. En moral som först av allt ville förhindra att kvinnlighet dränks i moderskap.



Aletta Henriette Jacobs

Aletta Henriette Jacobs (1854—1929) kom från en emanciperad syskonkrets i Holland. Hon var själv den första kvinna som tog akademisk examen (läkare 1878), hennes syster Charlotte blev Hollands första kvinnliga apotekare och systern Frédérique den första kvinna som tog betyg i högre elementär matematik.

Aletta öppnade 1879 praktik som kvinno- och barnläkare i Amsterdam. Två gånger i veckan hade hon gratismottagning. Den sociala nöd hon då mötte gjorde henne till nymalthusian. Från början av 1880-talet provade hon ut Mensingapessar på arbetarkvinnor. Hon var den första som bedrev systematiskt arbete med födelsekontroll i Holland och därmed i världen eftersom Holland var ett föregångsland på detta område. Redan 1878 var befolkningsfrågan ett huvudämne på en internationell medicinsk kongress i Amsterdam.

Även för Aletta blev födelsekontrollen en episod. Från 1911 ägnade hon sig helt åt kvinnorrörelsen, rösträtten och fredsarbetet. 1915 blev hon Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet:s första ordförande. I Aletta Jacobshuset, den första födelsekontrollkliniken, fortsatte emellertid arbetet och dess grundare förblev ett levande begrepp.



Marie Stopes

Marie Stopes (1880—1958) var från början botanist och forskare. Hon gifte sig första gången i 30-årsåldern. Sedan äktenskapet havererat — till Mariess stora besvikelse — på grund av att det aldrig fullbordades publicerade hon 1918 boken "Äkta makar" som handlade om hur gifta par skulle kunna förbättra sitt sexualliv. Boken såldes i över en miljon ex.

Den flod av läsarbrev hon fick visade vad hennes nästa uppgift skulle bli. Hon skrev snabbt upplysningsskriften "Wise Parenthood" och 1919 "A Letter to Working Mothers".

1928 kom "Varaktig kärlek" med råd om hur man skulle behålla lyckan i äktenskapet. Födelsekontrollen blev hennes viktigaste uppgift under ett par decennier. 1921 öppnade hon den första födelsekontrollkliniken i England, på Marlborough Road nr 61 i Holloway.

Marie Stopes böcker om sexuallivet var ett försök att rädda äktenskapet, som hade kritiserats under flera årtionden. Hon trodde på fasta, tidiga förbindelser. Att gifta sig ung och bibehålla kärleken var idealet. Äktenskapet var statens grundval. Att mannen och kvinnan kunde uppgå i varandra och sammansmälta till ett kött var av stor betydelse för staten, menade Stopes.

Det var inte äktenskapsinstitutionens fel att många äktenskap var olyckliga. Det berodde på att personer inte passade ihop — eller inte hade kunskap nog för att anpassa sig efter varandra. De bröt mot "någon av de djupa lagar som styra kärleken". Vilka var då dessa?

Marie Stopes hade två huvudteorier: att det finns en rytmisk regelbundenhet i kvinnans sexualliv och att mannen och kvinnan har glädje av att ta del av varandras utsöndningar.

Kvinnans sexuella rytm går i 14-dagarsperioder, som det gäller för mannen att anpassa sig efter — och för kvinnan att visa. Marie Stopes rekommenderade avhållsamhet varvat med sexuella orgier med flera samlag om dagen under några dagar. Då skulle också sädesvätskans "dyrbara substanser" sparas bättre.

Hon var också övertygad om att mannen absorberar och tillgodogör sig av kvinnans utflöde liksom hon av hans. Efter samlaget borde de ligga nära varandra så att han fick "bada sitt ytterst känsliga penis-epitel i vaginas flöden och absorbera det sekret, som utgutes vid orgasmen. Så smälta de samman till en harmoni, de känna båda utesäglig frid och tillfredsställelse och hämta nya friska krafter i varandras armar".

Vara hur det vill med detta: Marie Stopes försökte i alla fall främja kvinnans sexualliv genom att kräva att hänsyn skulle tas till hennes drifter och önskningsar och hävda att närheten och ömheten mellan parterna var viktig.

De preventivmedel hon propagerade för hängde ihop med hennes sexualteorier. Hon höll hårt på livmodersshylsan, som hon också förbättrade. Kondomen och slidpessaret ansåg hon hindrade ett fullödigt sexualliv. Som alternativ till livmoderspessaret föreslog hon en stor svamp indränkt i matolja.

Marie Stopes åsikter om preventivmedel accepterades inte förrän på 40-talet. Bl a förde hon en kamp på liv och död med katolska kyrkan, som hon stämde för ärekränkning.

Rättegångarna väckte stor uppmärksamhet och ledde till att födelsekontrollkliniker upprättades. Man kan se hennes strid mot katolska kyrkan som en strid för kvinnans rätt till eget preventivmedel men också för hennes rätt till sexuell glädje och njutning. Därför var den patriarkaliska kyrkans kamp särskilt aggressiv. När man inte kom åt hennes läror följdes hon personligen.

Hon hindrades att annonsera



om sina böcker och föreläsningar, en av hennes ambulerande kliniker utsattes för mordbrand och hon fick dödshotande brev.

Trots att hon förföljdes var hon aldrig rädd. Hennes budskap kom från Gud, ansåg hon: hon förkunnade en ny epok där religion och vetenskap skulle förenas och den mänskliga rasen förbättras. Under senare år ägnade hon sig bl a åt att sprida sina idéer i länderna i öst och åt att skriva kärleksdikter om den stora rätta kärleken där ett du och jag uppgår i varandra. Hon fascinerade många, bl a Elise Ottesen Jensen. Hon dog 1958, nästan 78 år gammal.

Elise Ottesen Jensen (1886—1973), vår svenska födelsekontrollpionjär, skrev i början på 20-talet en serie artiklar om födelsekontroll i den syndikalistiska tidningen Brand. Intresset bland läsarna var stort och artiklarna ledde till att ungsocialistiska klubbar och lokala samorganisationer ute i landet ville att Elise skulle föreläsa för dem. Hon höll sitt första föredrag i Grängesbergs Folkets Hus, A-salen var fylld till sista plats.

"Ottar" förstod snart att det var mot preventivlagen (förbudet att sprida upplysning om preventivmedel) och abortlagen som all kraft måste sättas in. Hon måste

"Ottar" på väg in på ett utedass för att prova ut ett pessar.

"ut för att upplysa allmänheten ytterligare om lagens skuldregister".

Hon gav sig ut och predikade för folket. Men det räckte inte att predika. Kvinnorna måste få praktisk hjälp. Arbetarklassen var okunnig om de medel som kvinnan kunde använda — "den kunskapen var de burgnas privilegium". Elise beslöt att lära sig prova in pessar. Den gamle läkaren och nymalthusianen Anton Nyström visade henne hur det skulle gå till. "Ottar" började nu praktisera det nymalthusianerna talat och skrivit om sedan 1880-talet.

Under många år reste hon runt i Sverige, föreläste och provade in pessar på kvinnorna. Ibland var utedasset det enda ställe man kunde hålla till på. Fattigdomen var enorm. Det var dåligt med mat men rikligt med vägglöss i hemmen. Tidens uppfattning om att det var syndigt att tvätta sig på vissa ställen ledde till att hon ibland fick kräkanfall efter inprovningen av ett pessar.

Verksamheten blev så småningom alltmer accepterad. De sista åren före preventivlagens upphävande 1938 kunde Elise tala så gott som obehindrat. Polisen blev allt mindre benägen att anmäla henne för brott mot lagen.

Tillsammans med andra som arbetade med upplysnings- och hjälpverksamheten bildade "Ottar" 1933 RFSU, Riksförbundet för sexuell upplysning. Man fick tag på en liten skum lokal på Regeringsgatan och de första tre åren arbetade alla gratis. RFSU där hon var ordförande till 1959, blev sedan plattform för Elisens arbete. Under senare delen av sitt liv ägnade hon sig främst åt internationellt upplysningsarbete. 1959 blev hon ordförande i IPPF, International Planned Parenthood Federation, Elise Ottesen-Jensen har berättat om sitt liv och arbete i två fängslande självbiografiska böcker. "Och livet skrev" 1965 och "Livet skrev vidare" 1966. ■

Det här kan du se i **KulturHuset** under september—oktober:

Paul Strand, amerikansk fotograf, 10/9—31/10. **Olof Thorwald Ohlsson**, svensk skulptör, 10/9—3/10. **Fyra keramiker**, Minni Lukander, Finland, Erik Nyholm, Danmark, Erik Pløen, Norge, och Rolf Palm, Sverige, 30/9—31/10. **Stockholms tapeter** t.o.m. 26/9. **Sopor blev blommor**, Hässelbys trädgårdar som försvann, 15/10—5/12. **Barn och miljö**, skolgårdsmålningar gjorda av elever, t.o.m. 26/9. **Purdah**, kvinnans situation i Bangladesh, 3/9—26—9. **Gammal**, åldrandets problem, 1/10—24/10. **Se upp för livet**, mansrollen, 8/10—21/11.

KulturHuset

Under 1973 anmäldes 50 000 våldtäkter i USA men FBI räknar med att det endast var 10—20 % av det verkliga antalet. Mer än 1/3 av våldtäkterna begås av "the boy next door", chefen, arbetskamraten etc. Den amerikanska kvinnorörelsen har kämpat häftigt i ord och handling mot våldtäkter: med böcker, våldtäktscentra, självförsvarskurser.

Annika Nordin intervjuade under en USA-resa några av de människor som arbetar med våldtäktsproblematiken inom PASO-programmet i staten New Mexico. PASO betyder utytt "positiv attityd till sexualförbrytare". Hon berättar också om ett besök i ett av deras fängelser tillsammans med Margot, verksam inom projektet. Artikeln baserar sig på ett kapital om våldtäkter i en planerad bok om kvinnornas och kvinnorörelsens situation i USA.

Våldtäkt — toppen på isberget

Av Annika Nordin

Margot och jag är nervösa, sitter på yttersta stolskanten och röker medan vi väntar. Bara att vara i ett fängelse för första gången känns. Jag känner mig dessutom som väldigt mycket kvinna här. En sorts symbol. Plötsligt låter det som om ett regemente kommer marscherande. En obeständig massa blåklädda män dyker upp. Träffad som av tusen nyfikna blickar känner jag en plötsligt lust att försvinna. Tankemässigt förstår jag deras spända nyfikenhet. Många har suttit inne länge. Det är något spännande med två tjejer. Men i knäna och magen känns det en sekund som om en enda jättstor våldtäktsman kommer vandrande.

Det går trögt i början. Vi talar om ingenting. Stämningen är belevad. Alla visar framfötterna. Fängelsechefen sitter med och noterar i sitt

minne allt som sägs. Margot och jag försöker prydligt beskriva hur det känns att vara kvinna och leva under hot av våldtäkt. Alla lyssnar intresserat. Men plötsligt blixtrar det till. Alla talar förbi varandra, aggressioner, missförstånd och skuld flyger i luften och träffar alla.

Då tar psykologen Max av sig kavajen. Han börjar komma i form och demonregisserar hela föreställningen. Det är en snygg uppvisning från Max sida, men så har han också varit etablerad överklassanalytiker på femte gatan i New York. Han klättrar hemvant i den psykologiska terminologins lianer. Men träffar mellan varven rätt.

Lille mörke David talar om våldtäktsmännens motiv med utgångspunkt från ett tidningsklipp. Max kastar sig snabbt över sitt byte. "Stopp där, varför talar du i tredje

person? Varför säger du inte jag?"

David tittar ner i tidningsklippet och säger slutligen: "Därför att jag inte accepterat med mina känslor att jag är en våldtäktsman, även om jag vet det förståndsmässigt."

Plötsligt minns jag Wallace Croves ord om våldtäkten som toppen på isberget. Våldtäktsmannen tar gestalt eller rättare sagt sönderfaller i människor.

Där är David, uppväxt i en urusel miljö, där kvinnor behandlat honom jävligt. Han ser det som att det är lika bra att klippa till först.

Där är Larry, som suttit inne största delen sedan han blev tonåring och ännu har lång tid kvar. "Tja, hur närmar man sig brudar?" undrar han. "Hur är det förresten där ute nu?"

Där är Armstrong som deltagit i en gängvåldtäkt. Nu in-

ser han att det var fel och i hastigheten har han nästan flyttat upp kvinnor på piedestal. "Jag älskar kvinnor".

Där är mexikan-amerikanen, som överhuvudtaget inte förstår vad han gör i fängelset och ännu mindre vad vi talar om. Han hade ju för tusan bjudit henne på en jävla massa drinkar.

En grupp män, bundna vid sina personliga erfarenheter, låsta i en patriarkal kvinno-syn, handlande enligt vad det aggressiva manliga våldsamhället till en viss gräns tolererar.

Plötsligt förstår jag, även



FIGHT BACK!

Slå tillbaka! Kvinnorörelsens svar på ökande våldtäkter.

om jag inte accepterar själva handlingen. Men orsakskedjan ner till den individuella mannen har frilagts lite.

Tala dig ur situationen

Jo Van der Meer är mentalvårdssköterska, arbetar som kurator inom Paso-programmet. Hon leder samtalsterapi framförallt med de kvinnor som utsatts för våldtäkt. Nu arbetar hon på sin doktorsavhandling i ämnet. Hon är lågmäld, när hon talar om sitt arbete.

— *Hur är det att som kvinna arbeta med våldtäktsmän?*

— Jag har i ett par fall känt mig hotad av dem. Men jag har arbetat på mentalsjukhus och haft samma känsla där, ibland. Jag tror, att det är viktigt att kvinnor också arbetar med dessa män. De har oftast svårt att relatera till kvinnor. Jag tror att hustrurna och de kvinnor som utsatts för våldtäkt har känt det som mycket positivt att tala om det här med en annan kvinna.

— Den första reaktionen hos hustrur är skilsmässa. De hamnar i ett chocktillstånd och upplever att det är en ond dröm. Men när de kommit över denna första reaktion händer det faktiskt lika ofta att de vill fortsätta och blir ett stort stöd i att lösa problemen. Det finns oftast redan problem i äktenskapet vilket kan ligga bakom våldtäkten.

— För några år sedan fanns det mycket litet skrivet i det här ämnet. Det är kvinnorörelsens förtjänst att det börjar ägnas seriös uppmärksamhet. Det har skrivits många populära böcker i ämnet. De är bra som en början. Men de har inget större djup. Ju mer jag förstått av våldtäktsmekanismerna desto tveksammare blir jag över rekommendationerna att slå tillbaka. Jag tror inte man kan säga det generellt. Det kan i vissa fall vara mycket farligt. Min inställning är inte att föredra död framför våldtäkt.

— *Men juryns ståndpunkt och den allmänna uppfattningen är att om kvinnan inte kämpade emot så var hon med på noterna.*

— Ja, det stämmer. Det är att hälla salt i såren. Kvinnan är ju mycket upprörd efteråt och att sedan anklaga henne för detta är verkligen illa.

— Jag tror det är viktigt att försöka tala sig ur situationen. Visa att man inte är ett ting, utan en människa. En kvinna sa bestämt "skulle du göra så här mot din mor", då försvann mannen.

— Jag tror att människor har en benägenhet att under-

Ur en intervju med Wallace Crove, ansvarig för PASO-projektet:

— Varför våldtäkterna ökat så under de senaste åren? Man måste komma ihåg att alla våldsbrott har ökat. Jag tror att svaret på den här frågan hittar man inte i sex utan är att söka i aggression.

Jag ser våldtäkt som ett våldsbrott, inte ett passionsbrott. Det är som att bli nedstucken med en penis i stället för med en kniv.

— Det finns en viss kvinno-syn som går igen. Männen delar upp kvinnorna i två kategorier. Sex är snuskigt. Det har man inte med vissa kvinnor. Andra kvinnor är horor, dem gör man det med. Fortsättningen där är sedan, att alla kvinnor egentligen är horor ute för att lura män. Lika bra att slå dem med deras egna medel. Det är vissa inställningar, som somliga våldtäktsmän har, säger han sedan modifierande.

— Min erfarenhet är att de som döms för sexuella övergrepp upprepar sina brott. Upp till 70 % av dem som döms till fängelse hamnar där igen för samma sak. Fängelset förhindrar inte såna brott. Vad vi försöker göra är att ingripa och förhindra dem från att gå ut på gatorna och göra om det hela igen. Man måste angripa orsakerna till våldtäkt och det försöker vi göra. Men många är kritiska mot oss.

— Ja, det har jag upplevt, säger Margot Berger som framförallt arbetar med de dömdas familjer. Hur kan du arbeta med det där säger mina feministvänner. För mina tjejkompisar är de i första hand våldtäktsmän, sedan i andra hand män och dessutom kanske möjligen människor.

— Många kvinnor står plötsligt ansikte mot ansikte med att deras män dömts till fängelsestraff, fortsätter hon. De måste göra bruk av sin egen styrka, hämta kraft hos sig själva. Börja fatta beslut inte minst om sin framtid. De har inte bara att inse att mannen nu sitter i fängelse utan också att han dömts för en aggressionshandling mot en annan kvinna. De får det svårt och plågsamt, men de utvecklas.

skatta de psykiska trauma som kvinnor går igenom efter en våldtäkt. Många av de första kvinnorna som kom till mig hade inte fått tillräckligt stöd och hjälp i den första akuta chocken. De kom efter några månader djupt deprimerade. Den ilska de känner hade de en tendens att vända inåt, mot sig själva.

Kvinnor hjälper kvinnor

I Albuquerque ligger kvinno-centrat på universitetsområdet. Här har kvinnorna ordnat en Rape-Crises-Center, "Nödropslinje vid våldtäkt", med 24 timmars telefonsvarare. Centret har funnits i två år, från början finansierat av studentkåren, men nu ska stan ta över. Idag arbetar två heltidsanställda kvinnor. Men i bakgrunden finns sexton frivilliga, där två alltid har jour. Gail Vinston har arbetat där de två år centret fungerat.

— Här har vi ganska bra samarbete med polisen. Det är en kvinnlig polis som har hand om såna här fall. Hon måste finnas med vid undersökningen. Det är skönt att hon är kvinna, hon förstår på ett helt annat sätt. Om kvinnan bor ensam försöker vi få någon vän att komma hem till henne. Annars kan hon stanna här på kontoret.

— Nej, jag skulle aldrig ta kvinnan med mig hem. Jag släpper aldrig in främlingar, inte ens kvinnor. Jag sover med en laddad revolver vid sängen. När man arbetar med det här blir man realist. Dessutom är jag känd, det gör mig till ett åtråvärt offer. Jag har varit utsatt för tre våldtäktsförsök, men lyckats komma undan. Men jag ser det mest som en fråga om tid innan det händer mig.

— I Albuquerque med sina 300 000 invånare har vi de senaste 18 mån haft kontakt

— Det har visat sig att om kvinnor tidigare haft psykiska problem eller gått igenom svåra situationer, som de inte verkligen arbetat sig igenom, har de svårare att komma över en våldtäkt. Ofta börjar man med våldtäkten och fortsätter med att reda ut ett helt liv.

med 500 kvinnor och barn som blivit våldtagna. När det är kallt anmäls ungefär fem våldtäkter i veckan. När det är varmt blir det dubbelt så många. Mer folk är ute då och har fönster och dörrar öppna.

— Statistiken säger att 60 % av våldtäkterna sker i hemmen. Men jag tror inte det stämmer. Kvinnor som rör sig utomhus är mer utsatta. Många som våldtas när de liftar anmäler det inte. De ser det som sitt eget fel. Det är också troligare att yngre kvinnor rapporterar. Äldre har svårare att tala om sex.

— Den nationella statistiken säger att våldtäkter inte går över raslinjerna. Men det stämmer inte här. Många svarta kvinnor anmäler heller inte våldtäkt eftersom de be-

"Om en kille grabbar tag i dej, skrik, Om han sätter en kniv mot strupen eller ett gevär mot huvudet, koppla av och njut". (Terri Schulz, poliskommissarie i Chicago, i "Rape, Fear and the Law").

Kvinnorörelsen ser våldtäkt som sexism förd till dess logiska och yttersta gräns. Deras definition på våldtäkt är att en kvinna själv avgör om hon känner att hon blivit våldtagen. De menar att när en man våldtar gör han i praktiken bara samma sak som varje man gör i sitt huvud när han ropar "Hallo Baby" till en kvinna på gatan.

handlas mycket illa av polisen. Är man blond och blåögd med hög social status behandlas man väl. Med sjunkande värde behandlas man sämre.

— Jag har aldrig talat med någon kvinna som inte haft skuld känslor, känt att det var hennes eget fel. Även om det så skett vid ett inbrott mitt i natten och hon låg i sin säng och sov. Man anser fortfarande att "bra" flickor blir inte våldtagna, eller att det inte går mot en kvinnas vilja. Många kvinnor flyttar om de blivit våldtagna i sitt hem. De flyttar i en känsla av att annars kan det hända igen.

— Vad ser du som orsakerna till våldtäkt?

— Jag tror det är sexismen. Män ser kvinnor som objekt, ting. Den höga spänningen i samhället gör sitt till. Så har vi dålig sexualundervisning. Vi har inte sexualundervisning, vi har fortplantningsundervisning. Så har vi filmerna, pornografin, skräplitteraturen där kvinnan är till för att övervinnas, förföras.

— Kvinnorörelsen har påverkat många män som känt sig osäkra i sin maskulina roll. De har alltid tidigare kunnat säga "jag är i alla fall bättre än en kvinna". Nu säger kvinnorna "nej, det är du inte". Kvinnor börjar skaffa sig jobb, anser sig ha rätt att gå ut på kvällarna. De är ingen mans ägodel längre.

— Fästmän och makar reagerar ofta med äganderättskänslor inför en våldtäkt. De känner sig förolämpade. Någon har utnyttjat deras ägodel. Andra ser det som att de ska skydda sina kvinnor och känner att de misslyckats.

— Många kvinnor som våldtagits av ett gäng män har blivit det därför att männen blivit förbannade för att hon ignorerat dem. Hon ska minsann inte tro att hon är för god för dem.

Toppen på isberget

Enligt lagen i de flesta amerikanska stater åligger det kvinnan att bevisa att hon inte "inviterat" eller "blivit förförd". Kan hennes sexualmoral framställas som tvivelaktig är det sannolikt att mannen frikänns. Mannens tidigare erfarenheter hör inte till saken, inte ens om han begått en våldtäkt dagen innan.

I några stater, tex New York, Kalifornien, Michigan har lagstiftningen ändrats. Michigans 117 år gamla våldtäktslag har gjort sitt. I den nya lagen är våldtäkt inte längre hopblandad med sex utan klart definierad som en våldshandling.

Den fokuserar inte på den grad av motstånd kvinnan uppvisat utan vilken grad av tvång och våld som mannen utövat. Lagen särskiljer straffsatserna till fyra olika grader relaterat till graden av våld och hot som använts. Det lägsta straffet är 500 dollar i böter, det högsta är livstids fängelse. Kvinnans sexliv kan inte tas upp om inte domaren anser att det är relevant i fallet. Namnen på de inblandade och alla detaljer kan också på begäran undanhållas tills fallet är avslutat.

Det sker nästan en våldtäkt i minuten — men hur många mord, rån, fall av misshandel och andra övergrepp sker? Våldshandlingar av alla slag ökar snabbt. En våldtäkt är

naturligtvis mycket mer förödmjukande än att bli fråntagen sin bil, plånbok eller andra ägodelar. Våldtäkt är en våldsytring men också en brutalt påtvingad intimitetshandling och i den aktuella situationen ett direkt kränkande av människovärdet.

Ska man rimligen kunna förstå våldtäkternas ökning så måste man också se det mot bakgrund av hela det amerikanska samhället. Om våldtäkten är toppen på isberget för den individuella mannen så kan våldtäkterna också ses som en av topparna på isberget USA. Ett strikt manssamhälle. Män och kvinnor i stereotypa roller. Dubbelmoral, kvinnor uppdelade i mödrar-madonnor och horor. Sexualitet hör hemma inom äktenskapet om det överhuvudtaget hör hemma någonstans. Ärbara kvinnor våldtas inte. Dem och andra ägodelar skyddar män med vapen och hårda straff.

Ett land taget och upprättat med våld. Var individs rätt att inneha skjutvapen inskrivet i författningen. Enskilda stater försöker begränsa vapeninnehav. Men vapensmugglingen är välorganiserad. Ett samhälle där man skjuter först och frågar sen, bombar först och möjligen frågar sen. Varför skulle man inte våldföra sig på kvinnor när man gör det med andra

länder?

Ett kapitalistiskt system med hänsynslöst utnyttjande av människor. Var och en sin egen lyckas smed. Individens frihet är okränkbar och försvaras med vapen i hand. En frihet för ett fåtal på bekostnad av en majoritet. Orsakerna till problem söks enbart hos den enskilde individen, sällan i samhällsmekanismerna.

Lägg därtill en nyss påkommen sexuell "frigörelse" på mäns villkor. De ärbara kvinnorna faller ner från piedestalen och alla blir lovliga villebråd.

Lägg därtill en kvinnorörelse som nu kräver att kvinnor ska anses som människor. Kräver rätten att leva på sina villkor, inte mäns längre. Kräver rätten att gå ut ostörda på kvällarna, rätten till arbete. Depressionen skapar arbetslöshet. Män ser det som att kvinnor tar deras arbeten.

Kvinnorörelsens förklaringar sträcker sig sällan längre än till en analys av patriarkatet. Deras lösningar går till stor del ut på att vända ryggen åt männen. Stentuffa män i uppblåsta mansroller tar ut sin rädsla och aggressivitet på kvinnor som rättmätigt ifrågasätter deras överlägsenhet. En ökad polarisering sker mellan könen. Aggressiviteten och besvikelserna tar man ut mot varandra och maktbalansen i stort är orubbad.

Det är självklart att Rape-Crises-Centers är bra. De ger stöd och hjälp till kvinnor i en svår situation.

Det är självklart att PASO-programmet är bra. Det förhindrar kanske några våldtäkter och kan leda till personlig insikt och utveckling.

Det är viktigt att våldtäktslagarna ändras till att handla om våld inte sex.

Men ändrar någotdera i grunden synen på kvinnor och våld? ■

Kvinnan i DDR

ddr kulturcentrum

en Utställningspärm med 30 plancher

*Informerar om arbetslivet, fritiden
familjen, utbildningen och hälsovården.*

Kan erhållas kostnadsfritt

ddr kulturcentrum

Mäster Samuelsgatan 71
tel. 08/21 29 58, 21 29 64

Box 668
101 29 Stockholm

Kvinnan i DDR

Pedagogen och giftbägaren

— förgiftad av lönsamhet

Av Ulla Torpe

Sokrates, den grekiske filosofen, tömde giftbägaren år 399 f.Kr. enligt lärobok i antikens historia.

Varför tvangs han till denna desperata åtgärd?

Han förförde ungdomen — är den föga upplysande förklaringen ur samma källa. Det låter som ett sexuellt övergrepp men det var det inte alls.

I själva verket lanserade Sokrates ett nytt pedagogiskt grepp. Han lade helt enkelt upp ett undervisningsprogram tillsammans med de ungdomar han var lärare för. Han valde en problemformulerande undervisning som passade eleverna framför en auktoritär modell som passade makthavarna.

Paolo Freire från Recife i Brasilien är en annan föregångsman — men en nutida.

Han utvisades från sitt land 1964.

Varför tvangs han till detta bittra steg?

Freires pedagogiska program, beskrivet i hans bok *Pedagogik för Förtryckta*, hotade i högsta grad de brasilianska myndigheterna. Freire hade ägnat sig åt att söka kartlägga de icke läskunniga lantarbetarnas problem och verklighet på den brasilianska landsbygden. Därefter drog han

sig med sina medhjälpare tillbaka till Recife och lade upp ett pedagogiskt program som var skräddarsytt för just dessa människor. Den undervisning han sedan meddelade utgick så klart från de egna behoven att den blev meningsfull och snabbt bidrog till att medvetandegöra folket dels om sin förtryckta situation, dels om medlen att befria sig från den. Med andra ord var Freire förespråkare för en pedagogisk metod som går ut på att eleven själv väljer och beslutar istället för att anpassa sig till ett givet mönster.

Celestin Freinet, den franska pedagog som nu är så i ropet, satt i slutet av andra världskriget i Vichyregeringens koncentrationsläger bl a för sin reformpedagogiks skull. Väl ute som lärare igen hade han långa år av kamp mot statlig hierarki och mot traditionella auktoritära metoder innan han kunde slå igenom med sina pedagogiska program om en utbildning med rötter i folket, i dess behov, dess livsformer, dess sätt att handla, arbeta, tänka.

Vad som hände i Grekland år 399, i Brasilien och Frankrike på 1960- resp. 1940-talen, kan det någonsin hända i Sverige med vårt fria debattklimat, vår demokratiska tradition?

Så länge vi som pedagoger debatterar ny pedagogik händer

ingenting men så snart vi börjar praktiskt omsätta en Sokrates, en Freires, en Freinets idéer får vi räkna med att giftblandarna står beredda.

Jag har själv inte sett sambandet och konfrontationen så klart som när jag ställde två nyutkomna böcker mot varandra och till detta lade slutsatser från min egen undervisning i gymnasieskolan.

Böckerna är Freinets **För folkets skola**, nyutgiven i Sverige 1975 (Wahlström & Widstrand) och **Det lönsamma läsandet**, en undersökning av betygskonkurrensen och dess följd i gymnasiet, av Ulf Månsson och Björn Hamrin, utgiven 1976 på samma förlag.

Freinet

Freinet beskriver klart och pedagogiskt hur man praktiskt går tillväga för att skapa sin skola, byggd på ständiga praktiska experiment, på en dialog mellan lärare—elev och mellan eleverna sinsemellan, på utveckling av samtliga färdigheter såväl handens som känslans och intellektet.

1. **Den mångskiftande miljön**, både landsbygdens och stadens, både den privata och samhällsliga är viktiga studiematerial.
2. **Användningen av verktyg** som kan påskynda experiment är en annan länk i kedjan. Inte minst ett litet tryckeri där man tryc-

Ulla Torpe arbetar sedan många år som gymnasielärare i Nacka.



ker sina egna uppsatser, dikter, artiklar.

3. **Språket**, genom vilket man lär sig uttrycka just sina egna krav, egna behov, ställa fram sina egna unika erfarenheter, sätts självklart i centrum. Men själva skrivningen måste ha en mottagare, en publik, för att bli meningsfull. I Freinet's skola skriver man till personer i andra klasser, andra skolor. Och de svarar med samma teknik, text tryckt i ett eget tryckeri.
4. **Den konstnärliga aktiviteten**, bilden, dikten eller kompositionen etc., är så viktig därför att genom den tas en särskild sfär inom människan i bruk, en psykisk och undermedveten sfär, säger Freinet. Det voré en förbrytelse mot människan om man inte toge tillvara den konstnärliga sfären.
5. **Ett bildkartotek** där man samlar bilder för olika ändamål görs gemensamt för hela klassen. Detta bearbetas systematiskt och används på olika sätt. Likaså gör man själv i ordning ett **arbetsbibliotek**. På så sätt behöver man knappast några färdiga läromedel.
6. **Var och en bedöms efter sin förmåga** — inte i relation till andra. (Beträffande betygsättning och bedömningsgrunder måste jag erkänna att jag inte

riktigt förstår hur Freinet har tänkt sig det hela.)

7. **Arbetsplaner** är viktiga, en generell för hela klassen och en individuell för varje elev. Då upplevs varje arbetsmoment som del i en helhet och inte som lösryckt, meningslöst tidsfördriv. Det leder till ökat ordningssinne, till eget ansvar, till självförtroende och glädje över ett avslutat arbete och framför allt: Det tillåter varje barn att arbeta i egen takt. Och — kravet att genomföra planen ställs av eleven själv i första hand. På det här sättet, menar Freinet, "kommer man fram till en undervisning genom arbete, till en kultur som spinner fram ur barnets egen arbets-samma aktivitet, en vetenskap som föds ur erfarenheten, en tanke som oavlatligt skärps av själva materialet och handlingen."

Freinet har lång praktisk erfarenhet och har entusiasmerat en rad franska och andra pedagoger att arbeta på samma sätt. En stor del av boken berättar rakt upp och ner och mycket detaljerat hur skolans liv organiseras och barnens liv gestaltas. Han har arbetat på grundskolenivå men principerna kan genomföras på samtliga skolstadier.

Men — varje arbetsår, varje ge-

Förstaklassarnas nyfikenhet förvandlar skolan på några år till ett glädjefullt kunskapsinhämtande genomsyrat av konkurrens.

nomfört experiment har varit en utmaning. En utmaning mot det etablerade skol- och samhällssystemet, en utmaning mot den gängse skolhierarkin, en utmaning mot andra skolor. En utmaning just för att han hos sina barn förlöst krafter, dynamiska krafter, och lockat fram självständighet, förödande självständighet.

Skolan — en grönskande skog eller ett planterat kalhygge

Om Freinet's skola kan liknas vid en grönskande skog där allt liv tillvaratas genom en riktig och långsiktig skötsel kan dagens svenska gymnasieskola med betygen som dominant faktor liknas vid ett före detta kalhygge där hårt tuktade tallplantor kämpar för livet. Grönskan har effektivt bortrationaliserats av fenoxysyror — i skolans fall av betygen.

Ungefär så ser de båda författarna Månsson och Hamrin på betygens roll och de stöder sig på en undersökning, kallad "betygskonkurrensen och dess följder i gymnasiet". Vårterminen 1974 intervjuades 54 gymnasieelever från 22 olika stockholmsgymnasier.

Eleverna gick sista året på naturvetenskapliga (Na), Samhällsvetenskapliga (Sh) och Humanistisk linje (Hum). De hade alltså en viss överblick över sin skoltid.

Författarna visar i sin överraskande intressanta och självständiga framställning, byggd på intervjumaterialet, hur man un-

derordnar sig betygen och vad de står för, hur man accepterar allt de för med sig av tvång och förödmjukelse och hur man utvecklar attityder även i andra sammanhang som lärts in under betygsoket.

Låt oss hålla i minnet Freinets grönskande avsikter då vi följer

Månssons och Hamrins slutsatser dragna ur undersökningen.

Betygsskador

1. Elevernas **självkänsla** tar svår skada av att ständigt efter små prov, efter stora prov, efter varje termin etc. bedömas med siffror. Självkänslan sitter aldrig i det utförda arbetet, alltid i bedömningen. "Jag är en femma, jag är en fyra, en trea etc" var repliker som förekom.
2. Alla pedagogiska **experiment** ses som meningslösa av eleverna då de inte kan betygsättas och på så sätt faller utanför arbetets ram. All energi går ju åt att plugga för betyg, ingen tid finns över för annan aktivitet.
3. Att **utforska verkligheten** på Freinets sätt är en överloppsgärning. Elevernas plågsamma här — och nuverklighet är att söka komma underfund med **hur varje lärare sätte sina betyg**, vilka frågor som kunde komma på proven, vad som lönade sig att läsa ur betygssynpunkt.
4. **Självständig hållning** är något som man kan kosta på sig sedan betygen är satta, några dagar varje år alltså. För övrigt vet man ju inte om det lönar sig, **det kan ju reta upp en lärare** eller fungera på ett undermedvetet plan hos dem som bestämmer betygen, lärarna.
5. Då all tid går åt till att plugga kortsiktigt finns aldrig glädjen över **sammanhang och kunskap**. Samarbetsförmåga betygsätts inte och blir alltså överflödig. Det lustbetonade i all inläring faller bort. Att behöva vända och vrida på ett stoff i ett grupparbete tar dyrbar tid, betraktas som överflödigt. Kunskapen staplas på det här sättet som tegelstenar, får aldrig tid att sätta sig, omsmältas.
6. Viktiga drivkrafter som **intresse** och **engagemang** läggs åt sidan, den naturliga nyfikenheten och kunskapsörsten sätts ur spel, eleverna som är i senpuberteten hinner aldrig utvecklas relationsmässigt och socialt. Man blir en enkel kunskapskonsument, detaljstyrd i sin ensidiga mottagarroll. Varför ställer nu en människa i sjutton-, arton-, nittonårsåldern upp på sådana här taskiga villkor? Varför slår de inte ursinnigt



● Om Alexandra Kollontay:
Gustav Johansson **REVOLUTIONENS
AMBASSADÖR** Alexandra Kollontay
1872—1917. Skriven i nära samarbete,
med AK av Gustav Johansson
som första gången utgav den 1945
under pseudonymen
Carsten Halvorsen

● Av Alexandra Kollontay:
Arbetsbiens kärlek
Efterskrift Agneta Pleijel

Kvinnans kamp för ekonomisk frigörelse
Kvinnan och familjen

Kvinnornas kamp för politiska rättigheter
(under översättning; samtliga tre titlar
utgör tillsammans Kvinnofrågans sociala
grunder I, II och III) för första gången
översatta från ryska till främmande språk
Översättare: Anita Göransson

Kvinnans ställning i den ekonomiska
samhällsutvecklingen
Klassikern, nu ute i fjärde upplagan
sedan 1971.
Efterskrift av Margit Palmær-Waldén.
Gidlunds

mot ett så uppenbart omänskligt system?

Svaret ligger i, menar författarna, att detta sorts läsande är lönsamt. Det ger riklig utdelning på lång sikt. Det ger goda betyg som leder till goda befattningar i samhället som i sin tur ger god lön, status och prylar. Man lär sig alltså investera i sitt arbete så att det ger bästa möjliga avkastning i form av yttre belöning. Det erinrar slående om det gängse lönsamhetstänkandet.

Det allra mest kusliga i mina ögon är de bieffekter författarna skissar. Det förekommer en vid sidan om inläring dessa tre gymnasieår. I och med att allt begränsar sig till den egna personen så länge och i och med att det är ett så renodlat lönsamhetstänkande får det effekter på lång sikt både på den egna personligheten och på samhället. Dessa elever är ju blivande höjdare och makthavare i det svenska samhället. Vilka beslut kommer de att fatta efter att så länge ha tränats i

1. att aldrig släppa fram sina känslomässiga sidor, 2. att göra en boskillnad mellan intellekt och känsla 3. att det växer fram en

likgiltighet inför det egna handlandet, 4. att kunskap och arbetsinnehåll blir meningslösa, 5. att det bara öppnar portar till lön, status och prylar, egen framgång, egen karriär?

Kusligt nog kan jag inte finna att författarna har pressat sitt material för hårt, dragit för snäva slutsatser. Kusligt nog finner jag att detta stämmer med min egen erfarenhet från just de teoretiska linjerna på gymnasiet som jag följer från första till sista årskursen. Kusligt nog spelar betygen denna fenoxisyre-roll i skolan och de förtjänar att gå på gång dras fram ur sitt diffusa sammanhang och intensivbelysas just så som görs i boken. Det lönsamma läsandet. Inte minst nu när Freinet blivit ett namn för svenska elever och lärare, inte minst nu när Orring mitt i sommarlovet deklarerar att sommarlovet skall tas bort i sin nuvarande form men betygen skall vara kvar...

Måste vi ge allt förlorat?

I varje klass framhåller författarna, finns alltid en kärna som ibland kan vara ända upp till 20 procent, en kärna som tar avstånd till betygen och den skändliga roll

de får spela. De tar avstånd från stressen, heten, de bygger sin självkänsla på andra aktiviteter, ofta utanför skolans ram. Min kritiska anmärkning mot boken är att inte författarna har analyserat igenom den roll dessa avvikare, dessa nejsägare kan komma att spela i en klass.

Det är ofta den gruppen som stöder en Freinet-inspirerad lärare, det är den gruppen som kräver experiment, som ställer upp på alternativ. Det är de eleverna som kan komma att fungera som sprängladdningar i sinom tid och det är deras förtjänst att många av oss finns kvar i skolan med sitt dubbla budskap och sitt vanställda ansikte.

För alla pedagoger som tror på såväl Sokrates som på Freire och Freinet och deras frigörande pedagogik återstår att tillsammans med dessa elever fortsätta kampen för och kampen mot. Det är viktigt att veta för vad och mot vad vi kämpar. Böcker som **För folkets skola** och **Det lönsamma läsandet** hjälper oss att se mönstret, uppskatta svårigheterna och välja taktiken. Är vi tillräckligt många räcker inte makt-havarnas giftbägare. □

Visst går det an!



Beställ den här affischen, 35x50 cm. På baksidan berättar vi vad Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor arbetar med.

Beställ också en informationsbroschyr med exempel på hur enskilda, organisationer och företag arbetar för jämställdhet.

Delegationens uppgift är att komma med konkreta förslag och att driva på utvecklingen mot jämställdhet.

Till Delegationen för jämställdhet
Fack, 103 10 Stockholm

..... ex (gratis) affisch Det går an

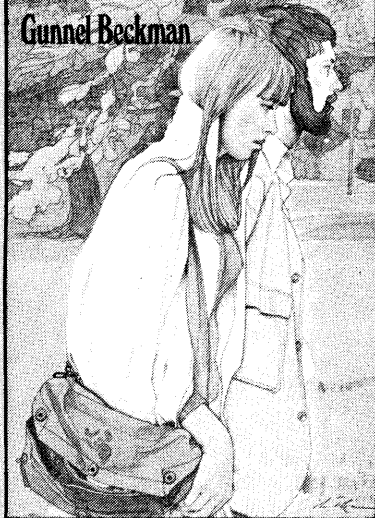
..... ex (gratis) broschyr Så här arbetar vi för jämställdhet

Namn

Utdelningadress

Ortsadress

Tre veckor över tiden
Gunnel Beckman



ÄR DOM
VUXNA
INTE
RIKTIGT
KLOKA?



CLAS
ENGSTRÖM
Författarförlaget

Böcker för flickor, tjejer, unga människor

Av Sonja Svensson

Ungdomsboken är egentligen en ganska ny företeelse. Långt in på 1900-talet skilde man nämligen ordentligt på pojkars och flickors läsning. Pojkarna läste äventyrsböcker och förkortade klassiker, flickorna huvudsakligen hem- och skolkildringar. De gamla flickböckerna var sannerningen inte alltid litterärt underlägsna, men horisonterna var onekligen vidare i pojkböckerna. Som allt annat speglade detta samhällsförhållandena: flickor förbereddes för en stilla hemtillvaro, medan deras bröder såg fram emot att bli hemmets och samhällets överhuvuden. (Observera att detta gällde medel- och överklassen, underklassens barn hade varken tid eller råd att läsa böcker.)

Under mellankrigstiden satsade man visserligen på en gemensam barnläsning (radikala författare som Erich Kästner och Lisa Tetzner brukar nämnas), men ungdomarna saknade fortfarande en mötesplats i litteraturen. I varje fall fanns det ytterst få böc-

ker som beskrev samtida problem, som var gemensamma för båda könen. Pojkböckerna dominerades som alltid av spänning och uppfostran till manlighet till skillnad från flickböckernas mer stillsamt psykologiska händelseförlopp.

Omkring 1950, när den massiva USA-påverkade sk tonårskulturen börjat slå rot även här, började man ana en marknad för tonårsböcker. Några försök hade redan gjorts. Det fanns sedan slutet av 40-talet böcker av tex Harald Beijer, Harry Kullman och Gustav Sandgren (med pojkar i huvudrollen) som vidgat gränserna genom att mer realistiskt skildra även arbetande ungdomars problem, inklusive förhållandet till det andra könet. Samtidigt började också flickböckerna bli mer frispråkiga när det gällde kärlek och försiktig erotik (sexualiteten var det fortfarande ganska tyst om). När man alltså bättre balanserade intresset mellan könen och snarare såg problemen som gemensamma

för ungdomen, föddes den svenska ungdomsbok som senare visat sig så livskraftig både hemma och utomlands.

De här framgångarna är inget att förvåna sig över. En lättläst bok om ämnen som intresserar en stor grupp och med en samhällssyn som tveklöst är att föredra framför Nick Carters och Sigge Starks — den förtjänar givetvis många läsare. Möjligen kan man tycka, att den klassiska ungdomslitteraturen hade en fördel framför den moderna: den gav en viss information också om vuxen världen. Genom att alltför mycket begränsa sig till att berätta om sådant de flesta ungdomar redan känner till, riskerar dagens ungdomsförfattare faktiskt att befästa den omtalade generationsklyftan. (Eller rättare sagt myten om den, eftersom alla stora ungdomsenkäter som gjorts på senare år tyder på, att föreställningen om tonåringar som en isolerad grupp med egna värderingar är mycket överdriven.)

Trots detta tycker jag naturligt-



vis, att dagens ungdomsböcker har väldiga fördelar framför de gamla flick- och pojkböckerna. Jämförda med kiosklitteraturens utbud av konserverande underhållningsväld och jolmig romantik är de ofta sensationellt bra! Inte minst flickorna gör en ofantlig vinst genom att läsa en ungdomsbok i stället för Hennes (i den "nygamla" formen). Vita Serien eller liknande. Men det gäller förstas att hitta fram till dessa bättre alternativ.

Följande lästips är sammanställda för att fungera tillsammans med Vi Mänskors övriga material som könsroller och "generationsproblem". Avsikten är inte att göra en litterär bedömning av böckerna; det viktiga är att varje text har något att tillföra den här diskussionen. Det är framför allt tre faktorer jag tittat efter, när jag satt ihop listan. Varje bok har alltså minst en av följande, som jag tycker, goda egenskaper:

1) behandlar på ett engagerande sätt flickors/kvinnors speciella situation — som individer eller delar av en gemenskap

2) ifrågasätter och luckrar upp könsroller

3) visar samspelet mellan ungdomar och andra generationer och ger därmed läsarna inblickar i livserfarenheter de inte själva har.

(Som synes överväger 70-talsböckerna starkt. De finns i stor utsträckning fortfarande i bokhandeln. Samtliga böcker finns i varje fall på biblioteken.)

Gunnel Beckman: *Tillträde till festen*, 1969. (Tonårsflicka får leukemi och funderar mycket över livet och döden.) *Tre veckor över tiden*, 1973, med forts. *Våren då allting hände*, 1974. (Om sex, könsroller och abort)

Nils Bergkvist: *Avva och Nenne*, 1974. (Om tonårssex — mjukvarianten)

Inger Brattström: *Utflykt till verkligheten*, 1974. (Ung pojke tar hand om övergivet dagisbarn.)

Anna Cnattingius: *Försommar*, 1976. (Kontaktproblem mellan 16-åring och hennes ensamstående mor.)

Maria Gripe: *...Ellen dellen...*, 1974. (Laing-påverkad skildring av en dominerande mors inverkan på man och barn.)

Fröydis Guldahl: *Tjejerna gör uppror*, 1975, på norska 1973. (— mot könsrollerna!)

Hans-Eric Hellberg — Elvira Birgitta Holm: *Förbudet*, 1974, med forts. *Tillåtet*, 1975. (Tonårssex — både den djupa och humoristiska varianten)

Elvira Birgitta Holm: *Ensam*, 1976. (Dito inklusive homosexuellt förhållande mellan tonårspojkar)

Gun Jacobsson: *Peters baby*, 1971, med forts. *Tjejer, Peter*, 1975. (Tonårspappan tar hand om sin nyfödda dotter.)

Barbro Lindgren: *Bladen brinner*, 1973. (Tredje delen i en självbiografisk serie — skildrar en tonårsflickas liv och funderingar i en Stockholmsförort.)

Max Lundgren: *Ole kallar mig Lise*, 1969. (Kriser i ett tonårsäktenskap) *Sommarflickan*, 1971. (Tuff storstadstjej hamnar i en ung familj med utvecklingsstörd, tioårig pojke.)

Stig Malmberg: *Kom tillbaka, Gunilla*, 1966. (Mötet mellan en självständig tjej och en vek, modersdominerad pojke)

Ulf Malmgren: *En otrolig historia*, 1976. (Ung gymnasist forskar i orsakerna till en 14-årig flickas försvinnande.)

Henning Mankell: *Sandmålararen*, 1974. (Tonårsflicka charterreser till Afrika och börjar fundera över olika sorters orättvisor.)

Barbro Myrberg: *Jag talar om Lena*, 1972. (Om socialt utsatt flicka med svårigheter att artikulera sig.)

Tove Nilson: *Du måste bestämma själv*, 1975, på norska 1974.

(Liksom Beckmans böcker om Mia handlar den här om sex, könsroller och abort.)

Ulf Nilsson: *Martin och strejken*, 1974, med fristående forts *Dödens ögonblick*, 1976. (Historiska skildringar om politiskt engagerade ungdomar i Norrland på 30-talet resp. ung, svensk frivillig i spanska inbördeskriget)

Christine Nöstlinger: *Ilse på rymmen*, 1975, på tyska 1974. (Ilse 12-åriga lillasyster berättar om orsakerna till flykten.)

Runa Olofsson: *Somrarna med Rakel*, 1975. (Rakels kusin Anna ser tillbaka på sitt förhållande till den döda släktingen.)

Maud Reuterswärd: *Han — där!* 1972. (Föräldrarnas sexualhämningar driver en tonårsflicka att falskt ange en värnpliktig för våldtäktsförsök.) *Du har ju pappa, Elisabet*, 1971, med forts.

Ta steget, Elisabet, 1973 och *Livet rymmer allt, Elisabet*, 1975. (Stora krav ställs på E. när föräldrarna råkar in i livsavgörande kriser. Den sistnämnda boken tar också upp homosexualitet.)

Kerstin Thorvall, *Jag vill också vara med*, 1973. (En ung svenska i Allendes Chile gör försök att stå på egna ben.)

Marie-Louise Wallin: *Tovan*, 1974. (En "annorlunda hästbok som handlar lika mycket om människor. Snuddar också vid homosexualproblematiken.)

Sven Wernström: *Mannen på gallret*, 1969, med forts. *Polisen slår till*, 1972. (Tonårsflicka kommer i kontakt med flera av samhällets avigsidor och lär sig mycket om orsakerna.)

Upproret, 1968. (Visar att även kvinnor hade stor del i den kubanska revolutionen.)

"Trälerien" (*Trälarna*, 1973; *Trälarnas söner*, 1974; *Trälarnas döttrar*, 1974; *Trälarnas kamp*, 1975) (En novell från varje århundrade sedan 1000-talet berättar om "folkets barns" hårda öden.)

Siv Widerberg: *Snart sjutton*, 1966. (Ung, självständig flicka har konflikter med sin fränskilda mor, men lär sig mycket av kontakten med en gammal kvinna.)

Anna-Greta Winberg: *När någon bara greter*, 1972, med forts. *När något bara händer*, 1974 och *Ensam i stan*, 1975. (Alldeles "vanliga" Madde har problem som många tonårsflickor känner igen.)

Böcker

Inför höstens studiecirklar

Under de sista åren och särskilt under kvinnoåret 1975 har det utkommit mängder av kvinnoböcker varmed här avses böcker om kvinnornas situation, inte böcker om deras psykiska och fysiska balans.

Fredrika Bremer-Förbundet — Bokförlaget Trevi står bakom "**Kvinnor i politiken**", red. Barbro Hedvall. Författare är 16 kvinnor; journalister, politiker, författare m m hemmahörande i alla politiska läger från moderater till VPK.

Boken innehåller många nyttiga fakta. Temat är givetvis fler kvinnor till valbara platser på toppnivå, bland de maktbärande. Det låter bestickande men låt oss inte glömma att mrs Thatcher i England, mrs Bandaranaike i Sri Lanka, Indira Gandhi i Indien, Golda Meir i Israel knappast hjälpt kvinnorna framåt. Det räcker inte med fler kvinnor om det inte är rätt kvinnor.

Beatrice Glase: "Utan kvinnor låtsasdemokrati" (Trevi) innehåller ett antal intervjuer, bl a med Rita Liljeström och är journalistiskt flyhänt gjord — författarinnan är i vardagslag reporter på Vecko-Journalen. Denna lättlästa bok innehåller faktiskt många nyttiga uppgifter hämtade ur den aktuella verkligheten.

Kvinnor i arbetarrörelsen utgör Arbetarrörelsens årsbok för 1975, utgiven av Arbetarnas kulturhistoriska sällskap och Arbetarrörelsens Arkiv under redaktörskap av Eva Karlsson, chef för Arbetarrörelsens Arkiv. Boken består av en utmärkt och kortfattad redogörelse för Lands-

organisationen i Sverige och kvinnorna på arbetsmarknaden. LO:s försummelser i likalönsfrågan belyses klart. Sedan följer en rad intervjuer med kvinnor som berättar om sin barndom, ungdom och politiska erfarenheter under många gånger olidliga förhållanden. Arbetarkvinnorna har sällan efterlämnat några arkiv för sentida forskare att ösa ur, det är därför tacknämligt att material samlas, där det ännu finns. Kanske kunde vi besparats intervjun med Birgitta v. Otter, statsrådinnan Feldt. Dels måste hon väl betraktas som ett särfall, dels tycks hennes svårigheter inte precis jämförbara med arbetarkvinnornas, som skildras tidigare.

Olof Palmes anförande vid FN:s kvinnokonferens avslutar boken.

Hösten 1975 anordnade Historiska Museet i Stockholm utställningen "**O Forna tiders kvinnor**". Samtidigt utgav man en bok på samma tema och med samma namn, red. Lena Thålin Bergman (LT). Den omfattar oändliga tidsrymder från stenåldern ända fram till våra dagar, vad det gäller eskimåer och afrikanska kvinnor. Följaktligen kan den bli något rapsodisk. Allmänt gäller givetvis att kvinnor levat under fruktansvärt förtryck, men i en del kulturer har de dock haft en någorlunda stark ställning. Vi behöver bara tänka på Egypten och Sparta. — Boken ger många glimtar ur kvinnornas okända och svåråtkomliga historia.

E.P.

Alexandra Kollontay — revolutionens ambassadör Biografi av Gustav Johansson Gidlunds

Alexandra Kollontay — världens första kvinnliga regeringsledamot och världens första kvinnliga ambassadör — är en viktig person för den progressiva kvinnorörelsen.

"Revolutionens ambassadör" är en biografi om Kollontay av Gustav Johansson, f d chefredaktör för Ny Dag. Den gavs ut första gången 1945, då under pseudonymen Carsten Halvorsen. Gustav Johansson hämtade till stor del sitt material från Alexandra Kollontay själv, eftersom hon var verksam i Stockholm medan han skrev boken. Den behandlar tiden fram till 1917 och handlar om Kollontay som flicka, som illegalt arbetande organisatör, och som internationellt verksam agitator. Det är en spännande läsning som till en del illustreras av Kollontays egna verk. Man blir nyfiken på att få veta mer och vad som hände efter 1917. Tyvärr blev hennes memoarer inte utgivna, manuskripten finns på Marx-Engelsinstitutet i Moskva och ges inte ut. Om det beror på att hennes historieskrivning inte överensstämmer med det officiella Sovjets eller av andra skäl vet man inte. Men man vet att hon ägnade sina sista år åt memoarerna och att hon pressade sig hårt för att hinna färdigt före sin död. Gustav Johanssons biografi har gjorts i samarbete med Kollontay, som själv godkänt texten. **GM**

ALL AKTUELL LITTERATUR I

 kulturcirkeln

Sveavägen 41,
111 34 STOCKHOLM
Tel. 20 50 15

För Indokinas kvinnor och barn

Postgiro 513-23-4

Att redovisningslistan den här gången inte är så lång får förklaras med de avnjutna sommarferierna. Men nu sätter snart hösten in och vi tar nya tag. Vid månadsskiftet november—december får vi besök av två vietnamesiska kvinnor. Det vore underbart om vi till dess kunde få ihop en rejäl summa. Hjälp oss med det! Ett inbetalningskort medföljer detta nummer. Och tack alla ni som trots sommaren kommit ihåg insamlingen!

Har ni lagt märke till hur många det är som hedrar bortgångna anhöriga eller vänner med ett bidrag till vår insamling? Vi tycker det är ett efterföljansvärt exempel. Blommor vissnar eller bränns men kronorna till ett folk som under stora svårigheter bygger upp en bättre värld har ett bestående värde, är uttryck för en djup solidaritet.

Bland dem vars minne hedras på detta sätt i nedanstående redovisning vill vi särskilt nämna en: *Beda Andersson*. Hon har tillhört vårt förbund i tre decennier, var under många år ordförande i förbundets avdelning i Nacka-Boo utanför Stockholm. En outtröttligt aktiv människa med ett underbart humör, glad och varmhjärtad. Hon lämnar ett stort tomrum efter sig.

Här följer nu redovisningen.

Transport

333 603:58

Dagny Liljegren, Drottningholm, insaml.	92:90
Anny Öhman, Porjus	200:—
Anna Pettersson, Avesta	30:—
Mait Karlsson, Johanneshov ...	10:—
Svenska Testhuset AB Solna ..	25:—
Olga Wikdahl, Kiruna	25:—
Ingrid Ask, Malmö	35:—
Gunnel Brinkman, Örebro	25:—
Lilly Pettersson, Halmstad	100:—
Gunborg Kihlman, Hågersten ..	50:—
Lena Larsson, Uppsala	20:—
Ljungby SKV-avdelning	300:—
Eva Lindqvist, Nacka	50:—
Erland Dahm, Göteborg	10:80
Birgitta Johansson, Sturefors ..	25:—
Eva Melin, Lund	10:—
Fam. Lundell, Enskede Till	
Beda Anderssons minne	120:—
Birgit o. Osten Johansson,	

Ångelholm Till Beda Anderssons minne	50:—
Karin, Margot, Gertrud, Stockholm Till Beda Anderssons minne ...	150:—
Valborg Svensson, Spånga Till Beda Anderssons minne	25:—
K. Bjurman, Enskede	50:—
Elice Mellgren, Frösön	50:—
K. Sinha, Degeberga	25:—
Greta Lohed, Bromma	15:—
Sven Lagerström, Solna	50:—
Karin Petersén, Gagnef	200:—
Kerstin Carlén, Uttran	50:—
Hans Strand, Stockholm	20:—
Signe Karlsson, Lindome	20:—
Greta o. Bengt Segersson, Göteborg Till Bertil Burges minne	50:—
Maja o. Robert Eriksson, Göteborg Till Bertil Burges minne	50:—
Fam. Slättne, Älvsjö	100:—
Ebba Isaksson, Västervik	20:—
Sonja Kullner, Sundbyberg	25:—
Iris Leja, Stockholm	20:—
K.J. o. C. Lentz, Akarp	250:—
Karin Samuelsson, Hisings Backa	50:—
Annika Johansson, Hyltebruk ..	15:—
Dagmar Larsson, Stockholm ...	100:—
Maj Blombäck, Västerås	50:—
Sonja Petersson, Partille	50:—
Barbro Sterner, Stockholm	20:—
Inga Henriksson, Lund	30:—
Anna Medin, Göteborg	30:—
Sonja Granberg, Luleå	25:—
Christina Zackrisson, Täby	50:—
Dolly Gustafsson, Partille	100:—
Ann-Marie Axner, Härnösand ..	15:—
Malin Pers, Bollnäs	25:—
Alma Ylipää, Sattajärvi	20:—
Greta Englund, Skärholmen	100:—
Stina Hammarström, Enskede, bössinsaml.	64:75
Eva-Lisa Pettersson, Norråker ..	20:—
Lisbeth Ahnoff, Göteborg	25:—
Olga Ståhl o. Dora Thenggren, Partille	100:—
Kerstin Sinha, Wittskövle	50:—
Aina Ohlsson, Farsta	100:—
Sonja o. Ville Borg, Gbg, Till Dagmar Jakobssons minne	50:—
F. Abrahamssons, Gbg	20:—
Kirsten o. Karl-Erik Persson, Göteborg Till Lars Gullbrands minne	50:—
Maja Kinnman, Stockholm Till Siri Derkerts minne	100:—
Torgil Kajsa o. Andreas	150:—
gm. Mia Emsheimer, Stockholm bössinsaml.	694:—

VPK - VALET - ARBETARPOLITIKEN

VPK:s tidning
Arbetartidningen
Ny Dag
ger dig
mer om
strids-
frågorna



PRIS: Helår 110:— Halvår 60:— Kvartal 35:—

Arbetartidningen Ny Dag — vpk:s tidning — utkommer onsdagar och fredagar. Prenumerera på tel 08—52 00 95 eller använd kupongen.

Namn

Adress

Postnr och adress

ARBETARTIDNINGEN
Ny Dag
Box 361
101 24 Stockholm 1

VPK - VALET - ARBETARPOLITIKEN



Privathandeln är inte längre så privat

Privathandeln vill gärna framstå som en massa småföretagare i kamp mot det väldiga Konsum. Bilden är inte speciellt sann. I alla fall inte när det gäller livsmedel.

Bakom ICA-butikerna står en gemensam organisation som ofta finansierar merparten i många butiker. Bakom Favör och Vivo och många andra enskilda butiker står storgrossisten DAGAB ägd främst av Salén-rederierna och Johnsonkoncernen.

Självfallet drivs dessa butiker och företag för att ge vinst åt sina ägare.

Nu när prisskillnaderna ofta är minimala är det just själva ägandet som är intressant. Konsum äger vi medlemmar tillsammans. Vinsterna, vare sig de är stora eller små, skördar vi själva. Hur stora de ska bli avgör vi genom våra köp.

Nu är det nästan bara tre företag kvar som förser dig med livets nödtorft. Som väl är, är ett konsumentägt.



Handla konsumentägt!